Protoiereu
Vladimir Vorobiev

Duhovnicul și Ucenicul

vesnicia, bolile sufletești și problemele creștinilor de astăzi

Protoiereu VLADIMIR VOROBIEV

Duhovnicul şi ucenicul

Veşnicia, bolile sufleteşti şi problemele creştinilor de astăzi

Protoiereu
VLADIMIR VOROBIEV

DUHOVNICUL ȘI UCENICUL

Veșnicia, bolile sufletești și problemele creștinilor de astăzi

Traducere din limba rusă
de Gheorghiță Ciocioi

Tipărită cu binecuvântarea
Preasfințitului Părinte Galaction,
Episcopul Alexandriei și Teleormanului

editura Σοφία

Editura Cartea Ortodoxă
București

de cursuri deschise – de teologie și catehizare – la Universitatea din Moscova, universitate ce se va transforma în Institutul Ortodox „Sfântul Tihon" (din 2004, Universitatea „Sfântul Tihon").

Vladimir Vorobiev va deveni, în curând, primul rector al acestui Institut. Autorul prezentei cărți se numără printre organizatorii Catedrei de Istorie a Bisericii Ortodoxe Ruse din secolul al XX-lea, fiind, de asemenea, membru al Comisiei de canonizare a noilor mucenici ortodocși. Vicepreședinte al Comitetului pentru Educație din Sfântul Sinod, membru al Comisiei Teologice a Patriarhiei de la Moscova, consilier editorial patriarhal, redactor științific al *Enciclopediei Ortodoxe,* editată de Patriarhia Rusă – sunt doar câteva dintre cele mai importante însărcinări ale sale primite din partea Bisericii Ruse, Vorobiev fiind, de asemenea, membru al unor cunoscute organizații și asociații religioase de pe întreg teritoriul Rusiei. Este autor al mai multor studii și lucrări despre istoria recentă a Bisericii Ortodoxe Ruse, despre Tradiția Bisericii și de Teologie pastorală. Amintim doar câteva dintre acestea: *Probleme actuale ale slujirii preoțești, Câteva chestiuni legate de canonizarea sfinților de astăzi, Slujirea păstorească în Biserica Ortodoxă Rusă, Învățătura ortodoxă despre nuntă.*

Cartea tradusă acum în limba română – *Duhovnicul și ucenicul* – este considerată drept cea mai populară lucrare a lui Vladimir Nikolaevici Voroviev, cunoscând, în puțină vreme de la prima sa apariție, mai multe ediții în limba rusă.

Traducătorul

Taina pocăinței

Atunci când vorbim despre mărturisire, trebuie să înțelegem prin aceasta, mai presus decât orice altceva, Taina Pocăinței. Spovedania este una dintre cele mai mari Taine care ni s-au dat; un binecuvântat dar, mărturisit de Însuși Mântuitorul Iisus Hristos, după Învierea Sa, prin următoarele cuvinte adresate ucenicilor: *Luați Duh Sfânt! Cărora veți ierta păcatele, le vor fi iertate și cărora le veți ține, vor fi ținute* (In 20, 22-23).

Pocăința este, cu toate acestea, una dintre Tainele profanate în cel mai înalt grad astăzi.

Toate Tainele sunt înalte, nespus de adânci; toate Tainele ne unesc cu Dumnezeu, ne fac părtași la o nouă viață, viața veș-

nică, ne dau o nouă perspectivă duhovnicească, plină de sfințenie. Astfel, ele ne deschid un univers extraordinar, de neatins. De aici și numirea de „taină" – lucru de necuprins cu mintea omenească. Taina atinge, întru întuneric, inima celui care s-a deschis către ea. Taina Pocăinței cere însă nevoință; iar aceasta înseamnă curăția inimii omului, nevoia de pocăință. Iar pocăința este un lucru extraordinar.

Orice Taină cere omului să se îndrepte către Dumnezeu. Orice Taină cere făptuire duhovnicească; la Taina Mărturisirii aceasta se cere însă la modul cel mai înalt. Aici omul trebuie să se pocăiască, să ia aminte la sine însuși, să dorească să se schimbe, să se nască din nou.

În timpurile noastre, Taina Pocăinței a devenit greu de înțeles de către toți, chiar dacă ne este cunoscut tuturor că spovedania are ca țel curățirea conștiinței păcătosului care se căiește. Toate acestea ne sunt destul de clare. În realitate, doar teoria ne este limpede. În fapt însă, foarte rar întâlnim un om care ar putea să ne explice așa cum ar trebui să decurgă spovedania și cum ar trebui să ne raportăm noi la ea. Înțelegerea acestei Taine este atât de departe... Și nu doar de cei care se căiesc. Rostul pocăinței nu mai este înțeles prea bine nici de către mulți dintre preoți.

Există o explicație teologică a Tainei Botezului. S-a scris mult despre Euharistie; s-a vorbit mult, de asemenea, despre Taina Cununiei și despre Taina Preoției. Însă despre Taina Pocăinței considerăm că nu s-a scris îndeajuns.

***

Pocăința, ca Taină, este punctul culminant în care duhovnicul se întâlnește cu ucenicul său și prin care el are posibilitatea – și datoria – să pătrundă în cele mai tainice unghere ale sufletului omenesc; prin această Taină el trebuie să-l povățuiască și să-l ajute pe om să se descopere până la capăt, să se deschidă pe sine înaintea lui Dumnezeu și înaintea lui însuși, fără să tăinuiască ceva, spre a-și înfrânge orice răutate, fățărnicie ori dorință rușinoasă față de anumite lucruri, de a le tăinui. Și în momentul unei asemenea deschideri, desăvârșite și irepetabile, care, desigur, presupune o încredere maximă, preotul primește posibilitatea să îndrume sufletul celui ce se pocăiește; căci omul care se căiește vine și își încredințează sufletul în mâinile duhovnicului. Ucenicul procedează precum un bolnav care merge la medic. Adesea, când suferim, nu dorim să mergem la medic, nădăjduind că într-un anume fel vom înfrânge boala și ne vom în-

zdrăveni fără vreun ajutor. Există însă, desigur, și unele boli, din a căror pricină ne este extrem de neplăcut să mergem la medic. Și omul ezită pe moment, cu nădejdea că va depăși cumva boala sa, însă aceasta nu trece. Atunci devine imperios necesar ca el să meargă la medic. Acesta uneori impune împlinirea celor mai neplăcute proceduri. Omul trebuie să se supună, să se silească pentru a reuși să-și înfrângă boala și să rămână în viață. Un lucru asemănător se întâmplă și în ceea ce privește Taina Pocăinței. Bolnavul se lasă pe mâna medicului, a chirurgului, urcă pe masa de operație, conștient fiind că o singură tremurătură a mâinii poate să-l coste viața. Dar, indiferent de aceasta, își asumă riscul, cu nădejdea că chirurgul va fi un medic bun, că Dumnezeu îi va ajuta lui și îl va tămădui.

Mi s-a povestit odată că au fost operate două femei suferind de aceeași boală. Una a fost supusă unei grele operații și s-a făcut bine. Însă când a fost operată cealaltă femeie, mâna chirurgului a tremurat și el a tăiat puțin mai mult decât trebuia. Și, cu toate că bolnava nu a murit imediat, starea ei s-a înrăutățit. S-a stins după o lună. Într-un anume fel, situația se aseamănă și în cazul spovedaniei. Duhovnicul se arată și terapeut, și chirurg, și psihiatru, și – desigur, înainte de toate – tămăduitor duhovnicesc. Cel ce se

căiește de păcatele sale merge și îi încredințează sufletul său. De măsura în care el se lasă cu adevărat în mâinile tămăduitorului duhovnicesc atârnă mult vindecarea sa.

Există deosebire între tămăduitorul trupesc și cel duhovnicesc. Mai înainte de a intra în cabinetul medicului, pacientul poate nici nu s-a gândit că de data asta va fi pus să înghită un tub endoscopic, pentru a fi consultat în interiorul său. El nu a știut despre acest lucru, însă în cabinet i se spune: „Nu, tu nu vei ieși de aici fără acest control; nu-ți vom da drumul. Orice s-ar întâmpla, trebuie să facem asta..." Poate să-l convingă, dar poate să-l și constrângă; se întâmplă câteodată ca oamenii bolnavi să fie spitalizați cu de-a sila de către apropiații lor, iar medicii să le facă îndată anestezia și să urmeze o operație foarte grea pentru omul care nu-și cunoaște diagnosticul...

Și la spovedanie pot fi luate măsuri radicale, însă aici este mult mai greu, căci „operația" nu poate fi făcută fără voia celui care se pocăiește. Totul este determinat de către voia lui, de către credința lui. Iar duhovnicul nu dispune de mijloace de constrângere. El trebuie să fie foarte iscusit ca să reușească a-l convinge pe cel ce se căiește să nu plece, să nu se complacă în boala sa, ci să înceapă tămăduirea duhovnicească. Duhovnicul trebuie să se priceapă să-l influențeze pe omul

care a venit la el, să-l facă să ia în serios problema bolii duhovnicești, să simtă pericolul acesteia. În cazul dat se cere însă un dar pe care nu toți preoții îl au. Este nevoie de o anume experiență în comunicarea cu oamenii și de o însușire deosebită a relației cu ei, de posibilitatea de a le insufla încredere.

Însă mai mult decât orice este nevoie de duhovnicie. De trebuință este ca duhovnicul să fie așezat cu adevărat cu fața spre Cer, către Dumnezeu, în așa măsură, încât omul care a venit la el să simtă îndată dimensiunea vieții duhovnicești. Să simtă împreună cu preotul că aici se deschide ceva cu desăvârșire nou și, în același timp, cea mai importantă latură a vieții lui. E de trebuință ca duhovnicul, prin rugăciunea lui, prin viața lui, să atragă binecuvântat ajutor de Sus. Și cei mai buni duhovnici au fost întotdeauna duhovnicii cu viață sfântă; nu psihanaliștii, nu psihiatrii și psihologii, care lucrează în „centre de redare a încrederii", dau cele mai bune sfaturi și se orientează corect în stările sufletești ale omului. Nu acești experți se arată cei mai buni tămăduitori duhovnicești, ci doar oamenii cu viață sfântă, care acționează cu alte metode, care dispun de binecuvântate daruri, care știu să se roage, să cheme ajutor de la Dumnezeu și să arate binecuvântată putere dumnezeiască spre omul neputincios și suferind.

Se întâmplă adesea ca la spital să vină un om în aparență sănătos și cu zâmbetul pe buze. Să spunem că și-a luxat un picior. Și să i se recomande lui: „De mult nu ați mai trecut pe la policlinică, trebuie să treceți prin câteva examene, trebuie să faceți câteva analize". Omul nu vrea, căci se simte sănătos, însă este constrâns. Iar în urma analizelor se descoperă că acesta are cancer, lucru la care nici măcar nu se gândise vreodată. Crezând că este pe deplin sănătos, el se pregătea să meargă la munte, într-o excursie. I se spune însă: „Nu! Este nevoie ca grabnic să vă internați în spital, să fiți operat; fără amânare. Și, desigur, chiar dacă operația va reuși, nu veți mai putea merge la munte anul acesta".

Mărturisirea formală

Ceva asemănător se întâmplă și în spovedaniile de astăzi. Vin oamenii care caută dintr-o oarecare pricină să ducă o viață în sânul Bisericii – fie să o înceapă pe aceasta, fie să o mențină. Însă ei nu se socotesc pe sine ca fiind grav bolnavi. Adesea oamenii care vin la preot pătimesc, dar nu întotdeauna putem spune că se întâmplă așa. Uneori omul vrea să se spovedească, să se împărtășească, să trăiască o viață îmbisericită, însă este pe deplin incapabil să se căiască cu adevărat, nu înțelege că este păcătos, nu își simte păcatele. Un astfel de om se limitează la o spovedanie formală. Și, în acest caz, preotului îi este foarte ușor să spună:

– Ei, bine, nu ai păcate așa de grave, n-ai greșit cu ceva greu – te iert și te dezleg –,

mergi și te împărtășește! Slavă lui Dumnezeu, nu ai omorât pe nimeni, nu ești un hoț!

Dacă se are în vedere cât de împovărați sunt preoții de parohie, aceasta este un lucru pe deplin firesc. Însă, cu părere de rău, se întâmplă adesea ca un astfel de om să se afle în cea mai mare primejdie. Căci el pătimește de o boală veche foarte grea, de boala împietririi sufletești, boala cea aducătoare de moarte a nesimțirii păcatului, care poate să-l conducă către moarte mult mai devreme decât acesta își închipuie și care poate să-l împiedice să meargă pe calea aleasă. A scoate la iveală o astfel de pătimire și a convinge bolnavul să se pocăiască implică o mare nevoință, necesită mare pricepere, cere multă dragoste și purtare de grijă din partea duhovnicului.

Într-atât lucrurile, în timpul spovedaniei, se simplifică, încât omul abia își enumeră păcatele. Însă aceste păcate sunt urmarea unei acțiuni rele, care se săvârșește în sufletul acelei persoane. Păcatele sunt roada pomului celui rău, a vieții păcătoase. Închipuiți-vă că un arbust otrăvit se dezvoltă și întru el se arată fructe otrăvite. Chiar dacă rupem fructele, am lăsat pomul ca și în următorul an să dea din nou aceleași roade otrăvite. Cu alte cuvinte, noi nu am schimbat nimic în sufletul omului dacă doar ier-

tăm și dezlegăm anumite fapte săvârșite. Problema pentru duhovnic este să schimbe sufletul celui care se pocăiește, să fie smulsă rădăcina păcatului. Dar această rădăcină trebuie mai întâi să o aflăm.

Patimile

Rădăcinile păcătoase, după cum ne învață Sfinții Părinți, sunt patimile. Sistematizarea învățăturii despre patimi ne este descrisă în multe opere ale acestora. Să enumerăm câteva patimi ca exemplu: îmbuibarea pântecelui, desfrânarea, iubirea de arginți, mânia, întristarea, grija de multe, slava deșartă, mândria. Putem să denumim aceste patimi și în alt mod. Putem să vorbim încă și despre voluptate, despre invidie, despre iritare, despre iubirea de cinste – însă, în linii generale, acestea sunt diferite chipuri ale patimilor ori patimi înrudite, care pot să fie desemnate cu felurite nume.

Învățătura despre viața duhovnicească a omului nu este cuprinsă nicăieri cu o așa de binecuvântată plinătate, într-atât de

minunat, ca la Sfinții Părinți ai Răsăritului. Și orice creștin care vrea să ducă viață duhovnicească, și cu atât mai mult orice păstor, trebuie nu doar să ia cunoștință de ascetismul Sfinților Părinți, ci trebuie necontenit să fie în părtășie cu Părinții nevoitori, necontenit să citească învățăturile lor, ca să vieze în inima lui experiența vieții duhovnicești. Și nu doar să le citească, ci să le și pună în practică, să ducă o viață duhovnicească, spre a cunoaște din experiența duhovnicească cele spuse de Sfinții Părinți. Atunci preotul va putea să-i explice omului care se pocăiește: „Da, păcatul săvârșit de tine este (ori ar putea fi) foarte greu. Însă important nu este doar să te căiești de acest păcat, de această faptă ori greșeală săvârșită, ci mult mai important este să ajungi la pocăința pentru patima care a născut ori naște permanent acest păcat, și care pentru tine a devenit o boală primejdioasă. Trebuie să înțelegi că tocmai această patimă trebuie să o dezrădăcinezi din inima ta, pentru ca astfel să-ți schimbi sufletul, să-ți schimbi viața. Tu te vei putea apropia de Dumnezeu doar atunci când în viața ta duhovnicească săvârșești mai întâi această schimbare."

Ce este patima? Patima este o manifestare de natură spirituală căreia nu i se poate da până la capăt o explicație rațională. Starea duhovnicească este mai înaltă decât cea

sufletească, însă de cele mai multe ori nu poate fi cuprinsă de rațiune și, de aceea, în cazul acesteia nu este cu putință ca totul să fie explicat și să fie înțeles de către mintea omenească. Totuși ar fi cu putință să se înțeleagă cu inima când există o anume experiență duhovnicească.

Lăsând la o parte învățătura Sfinților Părinți, putem să spunem că toate patimile acționează în inima omului într-un mod tainic, în locul acțiunii spirituale firești a sufletului, acțiune hărăzită de Dumnezeiasca Pronie la zidirea omului.

Un exemplu tipic de patimă este alcoolismul. Cunoașteți că în *Psaltire* se spune: *Vinul veselește inima omului.* Vinul este o băutură minunată, aleasă de Hristos pentru cea mai înaltă Taină a Bisericii – Euharistia. E o băutură curată, care se întrebuințează la Liturghie, prefăcându-se în Sângele lui Hristos. Ce poate fi mai înălțător? Vinul se întrebuințează și în viața obișnuită, la praznice și la agape între prieteni. El își are partea lui la mesele frățești; iar întru aceasta nu este nimic rău.

Însă obișnuința întrebuințării vinului poate să se prefacă în alcoolism, patima poate să devină o boală nefirească și chiar împotriva firii. Atunci omul începe să îl folosească într-un alt mod. El deja nu-l mai alege după calitate, ci importantă este tăria.

Important este alcoolul. În cele din urmă îi este indiferent ce are înaintea lui; este pregătit să bea orice doar ca să se amețească, ca să se îmbete, spre a simți întru sine lucrarea alcoolului. Desigur, nu se simte aceasta atunci când oamenii beau, când merg în vizită și li se pune înainte un pahar cu vin. Dar, când lucrurile capătă o altă turnură, se vădește că pentru o sticlă de vodcă un om deprins cu băutura este gata să-și piardă și slujba, și familia. Un astfel de om pentru băutură își pierde totul: soția, copiii, poziția socială, toți banii săi. Începe să fure, chiar dacă este amenințat că va fi închis. Alcoolicul încetează chiar să mai mănânce, căci nu mai are ce, însă nu încetează să bea. Se întâmplă ca asemenea oameni cuprinși de patima beției să ajungă la capătul puterilor, să îi vezi căzuți prin șanțuri. Totuși, în fiecare zi, într-un fel sau în altul, ei caută sticla cu vin fără de care nu mai pot să trăiască.

Împlinirea patimilor devine pentru om o cerință dăunătoare, care este mai puternică decât cele firești. Și una ca aceasta poate să ne mire. Patima înlocuiește firea, asemenea cancerului care înlocuiește celule obișnuite ale corpului omenesc cu altele, modificate. Aceste celule încep să crească mai repede decât cele firești, cuprind organele, corup țesuturile trupului omenesc. Organele și vasele sanguine se îmbolnăvesc, cu-

prinse fiind de cancer. Ele îndeplinesc totuși oarecare funcții, însă poartă deja în ele moartea. Asemenea schimbare a vieții normale a firii trupului va conduce, mai devreme sau mai târziu, la moarte.

Tot astfel acționează fiecare patimă în parte. Ea ocupă locul mișcării firești a sufletului și se preface într-un țesut patologic nou, pervertit, al acelui suflet care începe să trăiască prin patimi în loc să vieze întru însușirile lui legiuite ce i-au fost hărăzite. Sfinții Părinți spun că fiecare patimă este o lucrare a demonilor în om, o lucrare a celui rău, omul devenind întotdeauna schimbat după atacul demonilor.

În starea lui normală, acesta trăiește prin harul lui Dumnezeu, trăiește prin Dumnezeu. Însă este posibil ca el să-L părăsească pe Dumnezeu și să trăiască printr-un oarecare „har" întunecat. Simțind că viața fără har este cu neputință, omul poate să preschimbe harul și să vieze prin această putere întunecată. Și, o dată intrată în el, ea îi preschimbă starea normală a țesuturilor, precum aerul otrăvit, care, o dată absorbit, poate să schimbe celulele și vasele, încât acestea, treptat, devin canceroase.

Tot astfel este și cu lucrarea patimilor. Iar dacă se întâmplă ca omul să nu observe la timp și dacă nu începe să se lupte, mai devreme ori mai târziu această lucrare va

căpăta proporții, ajungând la măsuri înfiorătoare; îi va distruge viața, nu doar pe cea trupească, ci și pe cea duhovnicească. În lucrarea patimilor, ca în orice alt viciu, se poate observa o logică bine închegată. Mai întâi, patimile acționează în ascuns, într-un chip duhovnicesc, însă mai apoi, într-un stadiu avansat, ele încep să schimbe sufletul omului atât din punct de vedere emoțional, cât şi din cel al stabilității. În cele din urmă se schimbă însăși viața trupească. Recurgem din nou la pilda despre alcoolism: la început aceasta este o simplă patimă, omul devine încet, încet incapabil să se mai gândească la altceva, în afară de băutură; este, cu toate acestea, pe deplin sănătos. Mai apoi patima se transformă într-o stare de boală, după care băutura începe să dea dureri de cap și halucinații. În stadiul ultim se ajunge la ciroză. Astfel este procesul de dezvoltare al fiecărei patimi.

Prin urmare patima este viețuire demonică. De aceea, cel mai adesea, Sfinții Părinți cu dreptate grăiesc că în om lucrează demonul desfrânării, demonul beției, demonul îmbuibării pântecelui. Deseori ei chiar nu socotesc de trebuință să specifice unde este patima și unde este demonul, căci se poate vorbi de unul şi acelaşi lucru. Patima este o lucrare demonică. Oamenii cuprinși de demoni sunt numiți îndrăciți.

Uneori se fac încercări de izgonire a demonilor. Iar Părinții cu viață sfântă au reușit una ca aceasta.

Învățătura despre viața duhovnicească și despre patimi demonstrează că fiecare om care se supune lucrării patimilor este îndrăcit într-o anume măsură. Dar măsura acestei posedări este diferită. Dacă patima se sălășluiește în inima omului și îl constrânge să o urmeze, acesta este deja sub puterea ei. Un astfel de om nu mai este stăpân asupra sa, ci împlinește voia demonilor. Gândiți-vă voi înșivă cât de înfiorător este acest lucru, această cale pierzătoare, acest drum către moartea duhovnicească. Însă duhovnicul este dator să acționeze precum un medic – să-i ajute să-și conștientizeze patima oricărui om care vine la el, să-l deprindă să lupte cu ea, să-l convingă pe omul care se pocăiește de necesitatea acestei lupte. Asemenea medicului care vede culoarea palidă a feței unui pacient și poate să-i spună: „Știți, trebuie să vă faceți niște analize. S-ar putea să aveți tuberculoză", iar altuia poate să-i spună: „Ar fi bine să vedeți ce-i cu ficatul, s-ar putea să aveți pietre la fiere", tot astfel și duhovnicul trebuie să înțeleagă, să vadă, să cerceteze sufletul omului, ca să-i explice celui care se pocăiește starea lui și să-i dea mijloacele de tămăduire. Iată datoria preotului!

În timpurile noastre, acest lucru se întâmplă însă destul de rar la spovedanie. Cum la fel de adevărat este că spovedania noastră se preface în cu totul altceva... „Te iert și te dezleg!", chiar dacă rugăciunea de dezlegare nu se citește tuturor.

Un preot iscusit mi-a spus:

– Nu se poate ca tu, care citești atâtor oameni rugăciunea de dezlegare, să-ți frângi limba?

L-am întrebat:

– Ce înseamnă una ca asta? Cum să-ți frângi limba?

– Ei, cum? Oare nu știi că preoții în vârstă aproape întotdeauna vorbesc foarte repede, mai mult pe deasupra? Ei deja nu mai pot să pronunțe unele cuvinte; ajung chiar ca și multe fraze să le pronunțe peltic ... și turuie mai departe. Unul ca acesta și-a frânt deja limba, nu poate să mai pronunțe, căci de mii de ori a repetat una și aceeași formulă, grăbindu-se întotdeauna; iar din această pricină a început să pronunțe în acest mod.

Astfel, limba „frântă" „curge" cel mai adesea în viața noastră bisericească – mai ales la spovedanie. Prin urmare, dacă nu știm cum trebuie să procedăm, pe nimeni, niciodată, să nu îndreptăm și să nu orientăm pe calea cea dreaptă. Căci îndreptăm

către necunoscut, dacă nu cunoaștem care este drumul adevărat, bun și drept.

Când vorbim despre spovedanie, trebuie să spunem că feluritele păcate și patimi au nevoie de leacuri aparte, de un tratament adecvat. Și aici trebuie să se spună ceva despre ceea ce numim tipologia păcatelor. Față de oameni nu trebuie să avem însă o abordare schematică; nu este nevoie ca ei să fie împărțiți în grupe foarte rigide: unul este așa, iar altul este altminteri; să le punem etichetă și să-i aranjăm ca pe rafturi. Și totuși, după cum bolile pot să fie cercetate sistematic, și aici pot fi descoperite oarecare gradații, care ar putea să ajute păstorul să se orienteze pe marea acestei lumi, ce amenință adesea să ne înghită.

Copiii

Avându-se în vedere tipologia păcatelor, se poate spune că cea mai importantă parte a lucrării păstorului este legată de copii. Mulţi dintre dumneavoastră aveţi copii, mulţi dintre dumneavoastră sunteţi pedagogi. Cunoaşteţi, desigur, că faţă de copii trebuie să avem o comportare deosebită, o anume experienţă în relaţia cu ei. Spovedania copiilor este un lucru care aduce bucurie, însă, în acelaşi timp, nu este deloc uşoară. Este dătătoare de bucurie, căci la copii, slavă Domnului, nu există păcate grele. Şi, pe bună dreptate, cei mici nu au patimile cele tiranice atât de dezvoltate, deşi, adesea, întâlnim patimi care au atins chiar şi la ei măsuri îngrijorătoare. Dar cu toate că se întâmplă una ca aceasta,

faptele pe care ei le mărturisesc te fac mai degrabă să zâmbești: vin cei mici să se pocăiască spunând cât de greu au păcătuit că nu au ascultat de mama lor, că nu au făcut ceva cum trebuie și altele asemenea. Câteodată, după spovedanii grele pe care a fost nevoit să le asculte, preotul încearcă ușurare și bucurie că mai există încă asemenea suflete curate de copii, la care în general totul este în regulă. Însă una ca aceasta nu trebuie să i se spună copilului. Nu trebuie să i se spună lui:

– Mergi, drăguțule, cu tine totul este în ordine, n-ai pentru ce să te spovedești.

Trebuie să căutăm un limbaj comun cu cel al copilului. Adesea oamenii încep însă să se prefacă, să-i vorbească cu un limbaj „copilăresc", încep să imite într-un anume fel psihologia copilului, străduindu-se astfel să creeze iluzia de înțelegere reciprocă. Cu sufletele lor curate, copiii sunt foarte fini observatori ai oricărui fals. Nu iau aminte la preotul care nu este sincer față de ei. Un astfel de preot nu poate să-l ajute pe copil. El n-ar putea să-i inspire încredere. Mai degrabă s-ar putea zidi în sufletul copilului chipul a ceva cu totul neadevărat, înșelător – un model foarte primejdios și vătămător pentru el de aici înainte.

Preotul trebuie să se manifeste întotdeauna simplu, să fie el însuși în relația cu

toți oamenii. Mai ales pentru copii acest lucru este deosebit de important. Preotul nu trebuie să se prefacă într-un fel de prieten și să se joace cu copilul. Este necesar să fie pe deplin serios, asemenea unui părinte ori unui bunic; să discute cu el ca un om în vârstă. Dar să spună lucruri înțelese de copil. Acesta nu are nevoie de lucruri „deștepte", nu-i sunt de folos explicațiile încâlcite. Trebuie ca într-un mod simplu și serios să i se arate ceea ce nu este în ordine la el, să i se explice într-o formă accesibilă, ca el să înțeleagă și să accepte ce este rău în ceea ce face. Însă și mai important este ca el să se simtă învăluit de dragostea duhovnicului, să simtă căldura și lumina cea purtătoare de har dumnezeiesc.

Copilul nu va înțelege totul cu mintea lui, dar, dacă își dă cât de cât seama, preotul va deveni pentru el o lumină plină de dragoste și întotdeauna va dori să vină la el și să-i mărturisească ce a făcut rău.

Va simți această nevoie în inima lui, chiar dacă nu va putea să o conștientizeze pe deplin. Atunci copilul se va căi cu lacrimi, se va îndrepta, se va nevoi și va năzui către acela care i-a străpuns sufletul cu o mână caldă și iubitoare. Procedând astfel, cu copilul este mult mai ușor decât cu cei maturi. Aici nu este nevoie de multe explicații dacă există adevărată dragoste. Da-

că nu există dragoste, dacă preotul nu este în stare să intre în viața copilului, nu se va realiza nimic. Atunci spovedania va fi fără roadă și poate chiar vătămătoare cu timpul. Totul poate să se prefacă în formalism, iar copilul, chiar dacă nu înțelege îndeajuns, va simți că în Biserică se cere de la el doar formalism. El se va raporta la întâlnirea cu preotul la fel ca și la una cu un „dascăl" certăreț de la școală: este necesar să te pregătești la matematică, să poți spune ceva la lecție! În realitate, copilul este convins că matematica nu-i este necesară deloc. Și pricina acestei convingeri este profesorul; copilul simte că nu are nevoie de acest profesor și, implicit, de tot ceea ce ține de el. Indiferent că este vorba despre matematică, citire ori desen, copilul încetează să se mai preocupe de materiile în cauză.

O astfel de schemă acționează și aici. Dacă cel mic simte că nu îi este drag preotul, că preotul nu îl iubește nici pe el, nici ceea ce face ori spune el, atunci nici Biserica și nici slujbele nu îl vor mai atrage.

Astăzi este greu să ai o relație bună cu copiii și dintr-o altă pricină – mulți dintre cei ce merg la biserică provin din familii necredincioase. Încă de la naștere aceștia au fost crescuți fără credință în Dumnezeu. Mai întâi ei trebuie să fie deprinși cu toate cele ale credinței, căci adeseori asemenea

copii se simt foarte însingurați în familiile lor. Acolo ei nu pot să învețe nimic de la nimeni, nu pot să-i pună nimănui o întrebare privitoare la credință. Mai degrabă încep ei să-și învețe părinții, atunci când cresc mai mari. În zilele noastre, aceasta se întâmplă foarte des. Desigur, preotul trebuie să susțină în mod deosebit un asemenea copil, care este singur printre cei vârstnici ai casei. Mama, tata, bunica și bunicul pot să-i permită să meargă la biserică. Însă când el se întoarce acasă și spune că trebuie să postească, aceștia nu pot să priceapă mai nimic. Când spune că omul trebuie să se roage, atunci bunicii ori părinții îl privesc de parcă ar fi țicnit și-i spun:

– Ia să nu te mai duci acolo! Ce-i cu tine?

Cum să reziste copilul printre cei vârstnici, în fața autorității părinților? Cum să-și zidească el credința dobândită la biserică? Aceasta se va întâmpla dacă preotul îl susține, dacă intră în viața lui și-i dă din puterea lui, încercând, în acest mod, să mențină autoritatea copilului. Dacă-i va insufla o încredere atât de puternică, încât copilul să spună: „Nu, voi nu știți, părintele știe mai bine ca voi!", dacă va reuși copilul să spună aceasta, el se va întări. Preotul este dator, în acest caz, să-l ajute prin comportamentul și prin dragostea sa.

Probleme și mai serioase apar și în situația în care când copiii sunt din familii

credincioase. Cu problemele de acest gen nu poți prea ușor să o scoți la capăt. Poate că aceasta este cea mai grea și mai actuală problemă a noastră, a preoților. Cu trecerea timpului, copiilor din familiile religioase li se urăște cu ceea ce li se propune de către părinți. Părinții și preotul trebuie să fie pregătiți pentru o astfel de schimbare. Chemați către cele bisericești ca și către ceva obișnuit, ei observă la cei vârstnici multe alte lucruri. Copiii încep, deși nu pe deplin conștienți, să întoarcă spatele acestora. La asemenea copii începe să se manifeste un fel de autonomie. Ei vor ceva nou pentru sine, vor să-și însușească un mod de viață neconstrâns, iar tot ceea ce spune mama, bunica ori tatăl li se pare neinteresant, chiar plicticos. Asemenea copii foarte ușor află nedesăvârșiri la oamenii Bisericii, care încep să li se pară fățarnici, un fel de moraliști plicticoși. În viața bisericească ei nu văd nimic îndestul de luminos. Un asemenea vector, o asemenea direcție în afara Bisericii, îi face de fapt incapabili de primirea harului cel dumnezeiesc. Participând la Taine, chiar și la împărtășirea cu Sfintele Taine ale lui Hristos, aceștia le privesc cu indiferență; sunt lipsiți de orice simțire sfântă, arătându-se, oricât de straniu ar părea aceasta, incapabili, încă de la vârsta copilăriei, să trăiască Sfânta Împărtășanie ca pe

o unire cu Dumnezeu, ca pe o întâlnire cu Cel Preaînalt. Pentru aceștia Împărtășania se preface într-una din obișnuitele stări din duminici și sărbători. Biserica pentru ei este un fel de club de interese, în care poți să te întâlnești și să vorbești cu ceilalți. În Biserică se poate vorbi despre ceva interesant; apoi, așteptând cu nerăbdare sfârșitul slujbei, poți alerga, în ascuns de părinți, prin împrejurimi.

Uneori este chiar mai rău: copiilor le place să se țină de șotii în biserică, să râdă de oamenii care vin la biserică și chiar de preoți. Dacă se pricep să facă ceva – de pildă, iau parte la corul bisericesc –, ei vor discuta cu mare satisfacție cum se cântă în acea zi și vor arăta o batjocură fără seamăn față de unul ori de altul din corul de cântăreţi, față de cum cântă cineva, de cum înţelege acela lucrurile și de multe altele. Se simt mici profesioniști, capabili să-și dea cu părerea despre toate. Întru asemenea glume pot să petreacă toată slujba. Ei pot să-şi piardă astfel întru totul simțământul de sfințenie față de Taina Euharistiei. Ceea ce nu-i poate opri să se apropie de Potir, să fie primii și, dacă ar putea, să o ia chiar și înaintea celor mai mici, să se împărtășească destul de cuviincios și tot așa de cuviincios să plece, ca după nici trei minute, liberi de acum, uitând totul, să se dedea la cele care îi intere-

sează cu adevărat. Dar... momentul împărtășirii cu Sfintele Taine ale lui Hristos?... Pentru ei, toate acestea sunt un obicei puțin interesant.

Este ușor ca un copil să fie instruit să se comporte ca un ortodox: să meargă la slujbă, să se preocupe de împărtășire, să stea la locul său. Desigur, este foarte frumos să respecți toate acestea, este plăcut să vezi copii educați. Însă aceasta nu înseamnă deloc că duc o viață duhovnicească, că se roagă cu adevărat lui Dumnezeu sau că ei caută părtășia cu El. Nu înseamnă deloc că acei copii năzuiesc către o reală unire cu dumnezeiescul har.

Greutățile mărturisirii copiilor

Ținând seama de aceste modele de comportament, avem de-a face cu multe greutăți în vremea spovedaniei. Copilul, de mic, de obicei de la șapte ani, începe să meargă la spovedanie; el trebuie să se împărtășească foarte des, conform Tradiției. Se spune că în Biserica noastră copiii se împărtășesc la fiecare Liturghie la care sunt duși ori la care merg singuri. În fapt, aceasta se întâmplă destul de rar; unul din șapte cazuri, rareori mai des. Pentru ei, spovedania este la început foarte interesantă și dorită. Căci li se pare că dacă se mărturisesc li se socotește aceasta ca un fel de maturitate, însemnând că ei s-au făcut mari. Și un co-

pil de 5 ani își dorește mult să înceapă să se spovedească.

Primele spovedanii ale copilului vor fi foarte serioase. El va veni și va spune că nu a ascultat-o pe mama lui, că a bătut-o pe surioara lui, că nu și-a pregătit cum trebuie lecțiile ori că nu s-a rugat lui Dumnezeu. Și va spune aceasta cu multă seriozitate, cu multă umilință. Însă, foarte curând, după nici o lună sau două, se va vădi că acel copil este atras de altceva. Vor urma ani în care acesta va veni și va spune: „Nu ascult, mă port necuviincios cu alții și sunt leneș". Astfel arată scurta, sintetica listă a greșelilor lui copilărești. El le spune preotului, care, îngreunat de multe mărturisiri, firește, îl va ierta și-l va dezlega după o jumătate de minut. Și toate acestea se prefac într-un înfiorător formalism, care, se înțelege, mai mult vatămă copilul decât să-l ajute.

După câțiva ani se arată că un asemenea copil care merge la biserică nu poate să primească mai mult, că ar trebui cumva să se mai lucreze asupra lui. El nu mai este în stare să încerce adevăratul simțământ al pocăinței în timpul spovedaniei. Nu mai simte nici o greutate în a spune că a făcut ceva rău. Spune aceasta cu mare ușurință.

Dacă îl duceți pentru prima oară la policlinică și-l obligați să se dezbrace, copilul va fi stânjenit, va considera că este un lucru

neplăcut. Însă, dacă rămâne în spital și în fiecare zi trebuie să-și ridice cămășuța ca să fie consultat, după o săptămână copilul va face aceasta aproape automat. Lucrul nu va mai cere din partea lui nici un fel de emoție. Tot astfel este și în cazul nostru. Spovedania nu cere de la copil nici un fel de stări speciale. Preotul se arată a fi, în acest caz, într-o situație deosebit de grea. El nu știe cum ar putea să lupte cu o astfel de stare, cum să-l ajute pe copil să-și vină întru sine.

Există unele exemple edificatoare, în care copilul nu numai că nu ascultă, este leneș și îi insultă pe cei mai mici, ci este de-a dreptul neobrăzat. De pildă, la școală deranjează pe toată lumea, acasă este un exemplu în răutăți pentru cei mici, iar familia și-o terorizează pe față. Acest copil își mărturisește păcatele destul de neobișnuit pentru o familie credincioasă. Iar preotul aproape că nu știe cum să-i deștepte simțămintele cele bune. Încearcă să-i vorbească și să-i explice:

– Știi, oare, că ceea ce faci nu este frumos, că este păcat?

Da, el știe că tot ceea ce face este păcat. Este în stare chiar să rămână pe gânduri vreme de câteva minute și apoi să spună:

– Mă voi strădui să nu mai fac ceea ce am făcut!

Și nu s-ar putea spune că acel copil minte. Nu minte, promite cu adevărat acestea, în modul său obișnuit, așa cum înainte de masă spune *Tatăl nostru* – mai mult ori mai puțin serios –, vreme de un minut, desigur. După ce spune *Tatăl nostru*, copilul trăiește din nou în afara rugăciunii. Tot astfel se întâmplă și în acest caz. El va spune ceea ce trebuie ca să fie îngăduit la Sfânta Împărtășanie, iar după o zi ori două se va întoarce din nou la ale sale și va continua să procedeze la fel ca și mai înainte. Nici spovedania, nici împărtășania nu par a da roade în viața sa.

În afară de aceasta, preotul mai observă un lucru: cu cât se străduiește mai mult, cu cât se ocupă mai serios de copil, cu atât își consumă mai repede puterile. El dă aproape tot ceea ce este capabil, dar nu poate să obțină nici un rezultat. Copilul „înghite" totul foarte rapid și-și continuă modul său de trai de mai înainte. I se dau cele mai puternice leacuri; le ia pe acestea, însă fără să-i folosească. A devenit imun, nu asimilează nimic. Și această împietrire a conștiinței devine tot mai izbitoare. Se vădește că preotul nu a găsit un limbaj adecvat pentru copilul credincios și începe să caute o altă cale – se supără pe copil. Însă, în acest fel, se pierde definitiv contactul cu el. Copilul spune pur și simplu: „Nu voi mai merge la părintele

Ivan. El se supără pe mine din orice – când de una, când de alta”.

Iată că această problemă este una dintre cele mai complicate pe care le are duhovnicul. Aici trebuie să ne gândim foarte serios: care ar trebui să fie rezultatul, către ce trebuie să năzuim. Ni se pare că este drept să încercăm cât se poate de mult să îndepărtăm momentul în care copilul ar trebui să înceapă să se mărturisească. Unele mame naive (pe care le întâlnim adesea) înclină să spună despre copilul de 6 ani care nu mai ascultă: „Părinte, spovediți-l, ca să înceapă să se căiască! Poate va deveni mai ascultător”.

În realitate, cu cât se începe mai devreme spovedania copilului, cu atât este mai rău pentru el. Trebuie să ne amintim că nu în zadar Biserica nu ia în considerare păcatele săvârșite de copii până la vârsta de 7 ani (odinioară, vârstă a fost mai mare). Copiii nu pot să fie răspunzători pentru toate, asemenea vârstnicilor. Mai mult, păcatele lor, pe bună dreptate, nu sunt păcate de moarte. Pur și simplu aceștia se comportă rău. Mai bine să fie îngăduiți la Sfânta Împărtășanie fără mărturisire decât să se profaneze Taina Pocăinței, pe care ei nu pot să o primească cu adevărat din pricina vârstei lor.

Un astfel de „păcătos” poate să fie spovedit la 7, la 8 și la 9 ani. Și cât se poate de mult să se îndepărteze pentru ei spovedaniile dese, ca

să nu devină spovedania, cumva, o obișnuință. O astfel de părere nu este doar a mea, ci a mai multor duhovnici experimentați.

Există și o altă constrângere deosebit de importantă. S-ar putea ca un copil care suferă vădit de obișnuința cu cele sfinte să trebuiască să fie oprit chiar și de la Sfânta Împărtășanie. În acest caz ar fi mai bine ca acel copil să nu se împărtășească în fiecare duminică. Astfel, împărtășania va deveni un eveniment pentru copil, o experiență personală. Când eram mic (în perioada stalinistă) lucrurile se prezentau în felul următor. Îmi spuneam: dacă voi merge permanent la Biserică, mă vor vedea colegii care locuiesc în apropiere, mă vor spune la școală și atunci părinții mei vor fi strămutați, iar eu exclus din școală. Părinții mei au fost credincioși. Aproape toate rudele mele au fost însă la închisoare: bunicul a fost de trei ori la închisoare, unde a și murit. Prin urmare mersul la biserică reprezenta o reală primejdie; a merge regulat era cu neputință. Însă eu îmi aduc aminte fiecare prezență a mea la biserică. Pentru mine aceasta era un mare eveniment. Desigur, nici nu putea fi vorba să ne batem joc de un astfel de lucru. În copilăria mea am mers la biserică totuși de mai multe ori. Și fiecare drum la biserică a fost un mare praznic. Îmi amintesc mirat ce mare eveniment a fost pentru mi-

ne prima spovedanie, iar apoi cea de-a doua (este adevărat, după un an). Toată copilăria m-am spovedit și m-am împărtășit de câteva ori. Mulți ani nu m-am împărtășit ori am făcut-o destul de rar, însă de fiecare dată a trebuit să sufăr. Și acum, la vârsta maturității, eu continui să trăiesc împărtășirea cu Sfintele Taine ale lui Hristos ca pe un mare eveniment. Nicicând nu a fost altfel. Și, se înțelege, Îi mulțumesc lui Dumnezeu pentru aceasta: că nu a îngăduit să capăt o nepăsare față de cele sfinte, față de Biserică și de viețuirea duhovnicească.

Rugăciunea

Oricât ar părea de straniu, prigoana care a împiedicat multă lume să fie credincioasă a fost totuși într-un fel folositoare pentru oamenii care au rămas în Biserică. Acum nu mai este așa.

Mama m-a învățat să mă rog chiar de mic copil. După câte îmi amintesc, m-am rugat la Dumnezeu în fiecare zi, dimineața și seara. Îmi amintesc că ea mă învăța să spun *Tatăl nostru* și *Născătoare de Dumnezeu, Fecioară*; iar eu am spus aceste rugăciuni până la vârsta maturității. Pe parcurs am mai adăugat *Simbolul credinței* și încă vreo câteva cuvinte prin care pomeneam pe cei apropiați și rudele. Și iată deci că nu am spus rugăciunile de dimineață și de seară încă din copilărie, și aceasta s-a întâmplat pâ-

nă târziu. Adică am început să le spun abia când am dorit singur să fac aceasta, când mi s-a părut că nu mă rog îndeajuns. Luând aminte la cărțile bisericești, am văzut acolo rugăciunile de dimineață și de seară, mi s-au descoperit ele; am început să le citesc din propria mea voință.

Știu că în multe familii astăzi lucrurile nu mai stau așa. Lucrurile sunt cu totul altfel. Părinții se străduiesc să-i învețe pe copiii lor să se roage cât pot de mult, dacă se poate, încă de la o vârstă fragedă. Iar refuzul de a se ruga se arată foarte, foarte repede. Știu că din acest motiv un stareț vestit a prescris unui fiu duhovnicesc al său, deși sporit duhovnicește, următoarele: „Nu trebuie să spui atât de multe rugăciuni, spune numai *Tatăl nostru* și *Născătoare de Dumnezeu, Fecioară, bucură-te*, nimic mai mult să nu spui, mai mult nu trebuie”.

Îmbisericirea copiilor

Copilul trebuie să-și însușească sfințenia și slava în măsura în care este el capabil să le ducă. Care este problema aici?

Mama mea a fost crescută, cum am mai spus, într-o familie credincioasă. Și ea m-a învățat așa cum se deprinsese în familia sa. Și-a învățat copiii după cum și-a amintit din copilăria ei, cum se întâmplă de obicei în viață. Mai apoi am început „să sap" eu însumi întru neîntrerupta tradiție duhovnicească. Câteva generații au fost îndepărtate însă de viața bisericească. Astăzi acești oameni se reintegrează în viața Bisericii, fiind deja la vârsta maturității. Când merg la biserică fetele ori femeile, la o vârstă mai mare, lor, firește, li se impun cerințe și răs-

punderi mai mari, li se impune să facă mai multă pravilă, de la ele se așteaptă o adevărată pocăință. Și după ce se căsătoresc și au copii, aceste femei se străduiesc să le dea lor tot ceea ce au primit ele însele prin apropierea de Biserică. Aceasta este evident. Ele nu știu însă cum să-și educe copiii, căci nici pe ele nu le-a educat nimeni la vârsta copilăriei întru cele ale Bisericii. Și se străduiesc să-și crească copiii după cum sunt educați cei vârstnici. Aceasta este o greșeală fatală, care dă rezultate jalnice.

Îmi aduc aminte cu nespusă bucurie de o cunoștință dintr-o familie, apropiată de Biserică, ce avea mai mulți copii. De mici i-a îndemnat pe aceștia la biserică. Însă cum? Femeia de obicei își ducea copiii la biserică la momentul Sfintei Împărtășanii. Copiii intrau în biserică, unde trebuiau să se poarte cu cuviință, să pășească în vârful degetelor, să se împărtășească și pe dată să iasă. Ea nu le permitea nici măcar să întoarcă privirea în biserică, nici să spună vreun cuvânt. „Aceasta este sfințenie; aceasta este «sfânta sfintelor».” Și-a deprins deci copiii cu o anume evlavie; și toți au crescut oameni credincioși cu adevărat.

Astăzi noi nu mai procedăm deloc așa. Mamele vor să se roage lui Dumnezeu, vor să participe la toată Liturghia, iar copiii nu au cu cine să rămână. Astfel, copiii le înso-

țesc la biserică și sunt lăsați liberi în vreme ce ele se roagă. Și socotesc că de copii ar trebui să se ocupe altcineva. Iar cei mici se plimbă prin biserică și în jurul acesteia, fac nebunii, țipă, chiar și în biserică, în vreme ce mamele lor se roagă. Ca rezultat al acestui fapt, se obține o educație ateistă. Este ușor ca acești copii să devină atei, revoluționari, oameni fără nici o morală, căci în sufletul lor s-a nimicit simțământul sfințeniei; ei nu au evlavie, și nici măcar nu știu ce înseamnă. Iar aceasta se întâmplă pentru că s-a stins în cel mai înalt grad în ei sfințenia. Pentru ei, nu mai e nimic sfânt – nici Biserica, nici Liturghia și nici împărtășirea cu Sfintele Taine. Ce autoritate ar putea să-i întoarcă din nou la Biserică? Nimeni nu știe.

Iată de ce mi se pare mult mai important – în privința copiilor – ca ei să nu fie constrânși la biserică, ci să se „revizuiască" mulțimea „vizitelor" lor aici, precum și continuitatea acestora. Poate că și privitor la împărtășanie și spovedanie ar trebui să mai reflectăm. Însă una ca aceasta este mult mai greu de realizat, căci, îndată ce începem să ne împărtășim copiii fără spovedanie, se vor ridica glasuri pline de tulburare, care vor spune: „Cum este cu putință una ca aceasta – să ne împărtășim fără spovedanie după vârsta de 7 ani?!..."

Și iată cum o normă disciplinară îi conduce pe cei în vârstă la o nedreptate vădită, vătămătoare pentru copii. Este nevoie deci să se schimbe viața copiilor, pentru ca ei să-și merite viața lor bisericească. Să sufere pentru ea, până când o vor merita. Este nevoie să se lupte cumva, ca ei „să merite" să vină la biserică.

Cel mai des se întâmplă ca un copil să nu dorească să vină la biserică, iar mama lui să-l ia de mână și să-l târască după sine:

– Nu, vei merge la biserică!

Acesta spune:

– Nu vreau să mă împărtășesc!

– Ba te vei împărtăși!

Și în acest mod se ajunge la o deplină răzvrătire a copilului. El începe să urască și să hulească biserica, să bată din picior înaintea mamei sale și să se îndepărteze de Potir.

Însă ar trebui ca lucrurile să se petreacă cu totul altfel. Copilul să spună:

– Vreau să mă împărtășesc!

Iar mama lui să-i răspundă:

– Nu, nu te vei împărtăși, căci săptămâna aceasta te-ai comportat foarte rău.

Copilul să spună:

– Vreau să mă mărturisesc!

Iar mama lui să-i răspundă:

– Ca să mergi la biserică trebuie să meriți!

Se întâmplă chiar ca părinții să-și ia copiii de la școală și să-i ducă la hramul biseri-

cii, ca la un eveniment ieşit din comun. Dorim ca ei să participe la praznic şi la dumnezeiasca binecuvântare, însă şi în acest caz se naşte un mare semn de întrebare. Toate bune atunci când copilul merită acest lucru, când are o dreaptă raportare faţă de un astfel de eveniment. Dacă întotdeauna însă el poate să plece de la şcoală ca să meargă „la praznic", aceste zile îi devin o adevărată „vacanţă" şi ajunge să plece de la şcoală nu pentru faptul că este vreo altă sărbătoare, să spunem, Buna Vestire, Naşterea ori vreun alt praznic. Astfel, toate, fără nici un fel de oprelişte, se profanează, devin lipsite de valoare, ceea ce este de neîngăduit. Ar fi mai bine şi mai folositor pentru sufletul copilului să i se spună: „Nu vei merge la praznic, vei merge la şcoală şi vei învăţa". Mai folositor pentru copil va fi ca el să meargă la şcoală şi să plângă că nu i s-a permis să vină la biserică de Buna Vestire decât să vină la biserică fără să o preţuiască, fără să dorească. Totul în viaţa copilului trebuie să fie bine cumpănit din acest punct de vedere.

Şi mărturisirea trebuie să se facă fără atât de multe învoieli. Preotul nu trebuie să se ruşineze ca să pună lucrurile la punct, ci să aibă curaj, în pofida părinţilor, şi să spună: „Nu, copilul dumneavoastră să nu vină la biserică!" Liniştit, fără să se supere, fără să se târguiască, să spună: „Aceşti copii ne tul-

bură în biserică. Copilul dumneavoastră să vină la biserică și să se împărtășească peste câteva luni".

Când tânărul dorește să fugă de armată, iar părinții caută să-l apere și să-l scape, duhovnicul să spună:

– Să meargă să-și facă datoria. Pentru el, aceasta va fi de folos.

Și în cazul dat este la fel. Pentru copil trebuie să se pună condiții aspre, ca el să înțeleagă că Biserica este un ideal nu ușor de atins.

În vremea mărturisirii duhovnicul să se adreseze însă copilului cu multă dragoste, să nu fie doar un educator aspru, ci să-l facă pe copil să simtă că el îl înțelege și îi primește nevoințele. Preotul trebuie să spună:

– Lucrurile stau cam așa – pentru tine este greu și nu o vei duce la bun sfârșit. Ce înseamnă aceasta? Înseamnă că nu e nevoie să te împărtășești în fiecare duminică. Și, dacă este așa, vino peste o lună ori peste două. Poate că atunci va fi mai bine.

Trebuie să vorbim foarte serios cu copiii; iar părinții să fie convinși să pună lucrurile la punct. Biserica nu poate să fie altfel decât slavă, sărbătoare și nevoință. Viețuirea bisericească și spovedania trebuie să devină pentru copii lucruri așteptate, dorite, pentru ca ei să primească întâlnirea cu părintele lor duhovnicesc ca pe ceva foarte, foarte

important; ca pe un lucru plin de bucurie, greu de realizat și mult așteptat. Și aceasta se va întâmpla dacă la timpul potrivit preotul reușește să stabilească un contact personal cu copilul. Adesea se impune să acordăm o atenție specială vârstei de mijloc – 14, 15 și 16 ani. Nu întotdeauna însă se întâmplă așa. Mai cu seamă la băieți, care sunt foarte zburdalnici; cu ei pur și simplu nu se poate vorbi la modul serios. Trebuie să îngrădim cu înțelepciune șederea lor în biserică, participarea lor la Sfintele Taine, până ce va sosi timpul când le vom putea spune fără ocolișuri: „Acum ești deja mare, ai crescut, hai să vorbim serios!"

Astfel începe o oarecare comunicare cu duhovnicul, se încheagă relații personale la un anumit nivel, care sunt foarte importante pentru copil.

Toate cele spuse până aici despre copil pot fi rezumate astfel: în nici un caz nu trebuie să se lase ca spovedania să devină pentru copil un simplu mod de participare la biserică.

Creștinii începători

Prin analogie, să trecem acum la o problemă: cea a vârstnicilor. Pentru preot este o mare bucurie când vin la el oameni păcătoşi care au reuşit să se întoarcă la credinţă. Aceasta se întâmplă cel mai adesea în urma vreunei nenorociri, a unui dezastru din viaţa lor. Astfel de oameni vin de obicei la biserică cu păcate foarte grele şi plâng pentru ele înaintea Altarului. Iar preotul simte că aceasta este o adevărată pocăinţă şi, din acel moment, penitenții încep o nouă viaţă. Pentru preot o astfel de pocăinţă este un praznic cu totul deosebit. El simte harul lui Dumnezeu care trece printr-însul ca să ajungă la omul care se căiește, ca să-l înnoiască, ca să-i regenereze viaţa. În acest caz, preotul înțelege cu adevărat ce este Taina

Pocăinței – că această lucrare este un al doilea botez, că într-adevăr este Taina înnoirii și unirii cu Dumnezeu. Astfel de cazuri nu sunt deloc rare, mai cu seamă când oamenii ajung la biserică la vârsta maturității.

Cu timpul însă omul devine un creștin obișnuit. Începe să meargă mai des la biserică, să se spovedească și să se împărtășească, obișnuindu-se treptat cu aceasta. Poate fi vorba de un tânăr crescut într-o familie credincioasă, devenit între timp matur. Poate fi vorba de o fată bună și curată, drăguță. Însă, cu toate acestea, ea nu duce o viață duhovnicească. Nu este în stare să experimenteze o pocăință sinceră, să se spovedească, să se împărtășească așa cum trebuie, să se roage. Își citește o oarecare pravilă, se împărtășește des, dar nu face acest lucru cum se cuvine. Pentru ea nu există lucrare duhovnicească.

Desigur, asemenea oameni nu se comportă precum copiii. Ei nu fug prin biserică, nu pălăvrăgesc, nu țipă. Au obiceiul să rămână până la sfârșitul slujbei. Dacă au făcut aceasta din copilărie, acum le este foarte ușor. Și pot să stea astfel întreaga viață în biserică, să devină în general oameni buni. Să nu facă nimic rău – să nu ucidă, să nu fure, să nu desfrâneze. Însă, cu toate acestea, să nu ducă o viață duhovnicească.

Pot să meargă la biserică întreaga viață, să se împărtășească, să se spovedească și to-

tuși să nu înțeleagă cu adevărat ceea ce fac, să nu înceapă viața duhovnicească și „șlefuirea" de sine. Astfel de situații pot fi întâlnite foarte des. Și, slavă Domnului, de multe ori un astfel de „vis" se sparge în necazurile care abundă în viața noastră. Unele întâmplări grele, chiar păcate și căderi mari se arată slobozite proniator în viața omului. Nu în zadar s-a născut proverbul: „Omul învață din greșeli".

Rezultă de aici că omul care a fost crescut în biserică descoperă adeseori cum ar trebui să fie adevărata pocăință abia atunci când face greșeli mari. Până în acel moment poate că de mii de ori a mers la spovedanie, fără să înțeleagă vreodată cu exactitate acest lucru, fără să simtă vreodată ce este aceasta. Desigur, aceasta nu înseamnă că este de dorit să cădem în păcate grele, de moarte. Este de trebuință însă ca viața noastră îmbisericită să fie mult mai vie. Poate că este greu, cere lucrare interioară. Sarcina preotului tocmai în aceasta constă: în a observa dacă omul lucrează, dacă se nevoiește asupra lui însuși; căci el nu trebuie să realizeze pur și simplu doar deprinderi schematice ale vieții, „vizând" oarece praznice ori slujbe. Credinciosul trebuie să aibă un scop pe care să îl urmărească și să-l atingă. Orice om trebuie să aibă programul său de viețuire duhovnicească.

Acesta este un lucru foarte greu, mai cu seamă în zilele noastre, când preotul, pur și simplu, nu poate să o ducă la bun sfârșit cu atâția oameni care vin la el. Gândiți-vă că, înainte de revoluție[1], la Moscova erau 600 de biserici și mai mult de 1000 de preoți. Astăzi, în acest oraș, care s-a mărit de 10 ori, există în jur de 300 de biserici și aproape 400 de preoți[2], iar locuitorii sunt peste 10 milioane. Desigur, condițiile preoților sunt total diferite astăzi. Nu li se poate cere să facă față la atâta mulțime de oameni, precum odinioară. Însă există acum o foarte mare nevoie de integrare activă în viața Bisericii a fiecărui membru al acesteia. Pentru Biserica noastră pare destul de neobișnuit, lipsit de tradiție. La noi, ca dreptar, lucrurile sunt văzute cu totul altfel: *batușka* (duhovnicul) stă lângă ușa Altarului și ascultă. Iar la sfârșit spune: „Ei, nu mai fă una ca asta, nu e bine!" Și urmează: „Te iert și te dezleg..." Poate să mai adauge încă vreo câteva cuvinte, însă în linii generale aceasta este totul. Chiar și preoții mai în vârstă, cel mai adesea, ascultă, tac și apoi, cu oarecare observații generale, îndreaptă și dezleagă. Cunoscuta pasivitate a duhovnicului a devenit la noi tradiție. Este important să ne amintim că la adevărații stareți era vorba

[1] Revoluția bolșevică (*n. trad.*).

[2] Aceste cifre erau valabile în anul 1996 (*n. trad.*).

de o pasivitate aparentă. Aceștia erau oameni care săvârșeau o mare nevoință duhovnicească. Când un om venea înaintea lor, ei începeau mai întâi de toate să se roage pentru acesta; adică începeau îndată o lucrare duhovnicească activă. Și, inevitabil, îl așezau pe acest om într-o cu totul altă dimensiune – întru viața duhovnicească. Toți cei care veneau la starețul Ambrozie de la Optina ori la Sfântul Serafim de Sarov rămâneau cu simțământul unui eveniment grandios petrecut în viața lor. Deci comportarea pasivă exterioară a duhovnicului nu era în contradicție cu integrarea omului într-o nouă viață, întâlnirea cu duhovnicul devenind o revelație.

În zilele noastre, când duhovnicul stă la spovedanie și la el vin fiii duhovnicești, scopul spovedaniei pare să-i surprindă; îi uimește pur și simplu. Iar aici trebuie să fie atins un cu totul alt țel. Preotul este dator să-i învețe câtuși de puțin, și astfel să comunice fiilor săi duhovnicești ca ei să vină la spovedanie cu oarecare gând al unei experiențe de nevoință despre care nu se știe dacă va reuși ori nu. Împreună-lucrarea cu duhovnicul trebuie să fie foarte serioasă și profundă:

– Ce ți s-a întâmplat până acum? Primești oare, ori nu? Data trecută te-ai căit de asta și de asta, ai putea să-mi spui acum dacă ai biruit acea deprindere rea? S-a întâmplat oare aceasta ori nu?...

Preotul trebuie să se obișnuiască să spovedească în acest fel.

Obișnuința cu cele sfinte, obișnuința cu spovedania reprezintă una dintre cele mai mari rele ale vieții noastre bisericești. Și aceasta se întâmplă în primul rând pentru că nu există posibilitatea ori condițiile unei spovedanii adevărate, iar în al doilea rând deoarece nu avem o înțelegere justă despre ceea ce ar trebui să fie spovedania oamenilor care duc o viață îmbisericită și care se împărtășesc des.

Există și o astfel de poziție: să se renunțe la spovedanie, să se împărtășească fără spovedanie. În Apus se procedează exact în acest mod – în Franța și în America. Oamenii se spovedesc o dată pe an ori o dată în fiecare post, și apoi se împărtășesc des, fără spovedanie. Se încearcă o întoarcere către canoanele din vechime: să te împărtășești des, dar să te mărturisești rar. Luate după pravilă, lucrurile par a fi în regulă. Și ar trebui să se obțină rezultate bune. Însă nu se întâmplă una ca asta. Ba chiar pe dos, căci oamenii încetează să se mai spovedească. Ei merg la mărturisire o dată pe an. Preotul încearcă să-i întrebe ceva, însă i se răspunde:

– De ce mă întrebați despre asta? Eu nu sunt vinovat cu nimic. Nimic din cele de case mă întrebați nu am făcut. De ce mă faceți să mă simt stânjenit cu asemenea probleme?

Poate nu cu astfel de cuvinte, nu pe un astfel de ton, dar oamenii deja nu mai înțeleg de ce este nevoie să se spovedească. Mărturisirea pare a se pierde astfel definitiv.

Desigur, este cu neputință o întoarcere mecanică la primele veacuri creştine. Problema constă în faptul că în primele veacuri măsura vieții duhovnicești era alta. E de ajuns să amintim aici prigoanele. Dacă acum începem să ne împărtăşim des, fără să ne mărturisim, vom obţine un rezultat cu totul nou, înfricoşător. Aceasta nu este o cale de urmat.

Dacă nu aflăm o ieşire, trebuie să ştim totuşi că şi ceea ce avem acum, spovedania deasă de astăzi, este o inovaţie a veacului al XX-lea. O astfel de practică nu a existat niciodată în istoria Bisericii. În Biserica primelor veacuri oamenii se împărtășeau des, însă se spovedeau foarte rar. La început, mărturisirea era un fel de drum în viață, dacă omul nu era exclus din Biserică, în urma vreunui păcat foarte greu.

În ultimele veacuri, în Rusia s-a impus datoria mărturisirii drept canon înainte de fiecare împărtăşanie. Astfel au început credincioșii să se împărtășească foarte rar. Să se împărtășească o dată pe an, în vremea celor două posturi mari; şi aceasta devenea un adevărat eveniment. Trebuia să ajunezi, după o săptămână de post, după multe rugă-

ciuni, multe canoane și acatiste, și abia după aceasta să te apropii de Sfânta Împărtășanie. Pentru preot era greu, ce e drept, doar în vremea celor două posturi, după care, o lungă perioadă, oameni dornici să se împărtășească nu mai erau aproape deloc.

Există încă preoți care, inspirați din zilele obișnuite de dinaintea spovedaniilor, spun:

– De ce sunteți atât de mulți pentru împărtășanie? Doar nu vă sărbătoriți cu toții onomastica! Numai cei care au onomastică se împărtășesc.

Această tradiție este încă vie.

Ne-am hotărât să ne împărtășim des, însă nu putem să ne desprindem de canonul acceptat în Rusia: mărturisire înainte de fiecare împărtășire. Aceasta cere o cu totul altă abordare: deasa mărturisire. Pe ea nicicând nu am avut-o. Aceasta conduce la profanarea mărturisirii. Omul nu poate să se mărturisească des dacă duce o viață bisericească normală. Deasa mărturisire nu este pentru el ceea ce numim „al doilea botez". Nu putem să ne întoarcem către Biserică dacă omul nu s-a despărțit de aceasta. Aici se schimbă chiar înțelesul Tainei. Apare o neclaritate. Putem să concepem deasa mărturisire doar dacă o înlocuim cu acea descoperire a gândurilor care se practica în mănăstirile de demult. Însă pe atunci o astfel de practică nu era mărturisire. Gândurile le

asculta stareţul, care cel mai adesea nu făcea parte din cinul preoţesc. Într-un anume fel, practica nu era legată de împărtăşanie şi nu se numea Taină; era un moment de creştere duhovnicească. Astăzi, ceva asemănător a fost transferat în Tainei Pocăinţei, dând cel mai adesea rezultate nesemnificative.

Trebuie să se afle o cale de ieşire. Iar ieşirea este limpede. Fără să avem posibilitatea să excludem spovedania de dinainte de împărtăşanie, trebuie să menţinem rugăciunea de dezlegare. Să-i rugăm pe oameni să se pocăiască de păcatele lor, însă fără să amestecăm aceasta cu spovedania minuţioasă.

Pe de altă parte, preotul trebuie să ia aminte la fiii săi duhovniceşti şi să-i mărturisească în acest mod:

– Cum te descurci în viaţa duhovnicească? Ce ai nou de spus? Te nevoieşti oare lăuntric ori nu? Dacă nu, atunci nu avem despre ce să mai vorbim. Iar dacă te nevoieşti, aceasta trebuie să se vadă.

Foarte repede se cern aceia care îşi schimbă viaţa duhovnicească prin mărturisire. Rămân doar puţini care se nevoiesc cu adevărat, care doresc într-adevăr şi cărora „le prieşte" nevoinţa, care caută să ducă o viaţă duhovnicească.

Mărturisirea lor este destul de limpede, neexistând probleme foarte grave. În acest caz preotului îi este uşor. Dacă omul se ne-

voiește, dacă stăruie, el nu va avea păcate grele. Se va căi însă de unele păcate ale sale de zi cu zi; astfel pocăința lui va deveni lucrătoare. Aceasta va da rezultate. Se va vedea că el se nevoiește, că harul lui Dumnezeu lucrează într-un astfel de om.

Mult mai greu pentru preot este celălalt caz, foarte răspândit, în care omul nu poate să pună început vieții duhovnicești. Încearcă, o caută, însă nu înțelege ce este aceea viață duhovnicească. S-au încetățenit unele obiceiuri în viața Bisericii care nu sunt pe deplin în concordanță cu dreapta înțelegere a Tainelor, cu dreapta înțelegere a vieții duhovnicești și care, în unele cazuri, sunt de-a dreptul vătămătoare. Însă nu putem să le îndreptăm pe unele ca acestea foarte repede, căci aici intervine continuitatea practicii „bisericești". Ne ciocnim de o anume înțelegere a viețuirii în Biserică, devenită parcă normativă și păstrată ca autoritate de către unii ierarhi ori ca practică din trecutul Bisericii. Toate acestea sunt foarte încurcate. Și totuși problemele trebuiesc rezolvate, căci este nevoie să depășim situația existentă, care este foarte critică. Ea poate să ne aducă multe decepții și chiar putem ajunge la dezastru, dacă nu ne gândim și nu ne străduim în direcția cea bună: sporirea duhovnicească.

Duhovnicul

Duhovnicul are datoria să fie și pedagog. Într-o anume măsură este necesar să posede arta pedagogiei, să-și pună probleme pedagogice. Absența simțământului pedagogic, a talantului, a darului, a științei, a experienței poate conduce până acolo încât preotul să își piardă fiii duhovnicești. Îi pierde nu doar pentru sine, ci și pentru Biserică. Ei pot să mai rămână încă multă vreme ori pot fi pentru totdeauna oameni credincioși, însă vor fi pierduți pentru Biserică.

Au fost mulți asemenea oameni, în secolul trecut[1], la granița dintre veacuri. Cel mai adesea a fost vorba de credincioși care

---

[1] Autorul face referire la secolul al XIX-lea *(n. trad.)*.

întreaga viață s-au rugat foarte puțin. Care, în general, nu au înțeles de ce trebuie să meargă la biserică, de ce este nevoie de Liturghie, de ce trebuie să ne împărtășim, de ce trebuie să ne mărturisim. Ei aveau un codex asemănător cu cel al moralei creștine, o înțelegere abstractă despre faptul că „există Dumnezeu", cu alte cuvinte o oarecare ideologie religioasă. Le lipsea totuși adevărata trăire religioasă, viața bisericească. Au pierdut-o, căci ei erau deja infectați din institutele superioare de până în revoluția bolșevică. Oare în cea mai mare parte a gimnaziilor și în toate institutele superioare închise, de felul *Corpusului de Cadeți* ori al *Școlii de fete de viță nobilă,* de dinainte de revoluție, nu existau paraclise interne? Și cei care erau instruiți în aceste instituții nu erau datori să participe întotdeauna la Sfânta Liturghie? Ei cunoșteau Legea lui Dumnezeu și trebuiau să exceleze la toate obiectele legate de aceasta. Cel mai adesea își încheiau studiile într-un mod strălucit, își aduceau aminte până la bătrânețe multe tropare, cunoșteau slujbele, știau texte din Sfânta Scriptură. Însă după ce primeau diplomele și părăseau institutul, ei nu mai veneau la biserică, căci viața bisericească li se părea a fi foarte pervertită.

Îndrăznim să spunem că însăși revoluția, cu toate tragicele ei urmări pentru popo-

rul rus, este rezultanta, într-o mare măsură, tocmai a acestui mod de a privi lucrurile. Îmbisericirea, din pricina pervertirii viețuirii duhovnicești, a scăzut haric din binecuvântata părtășie cu Dumnezeu, până la treapta săvârșirii mecanice a ritualurilor bisericești. Oamenii au încetat să mai simtă ce înseamnă „Taină", au încetat să mai afle în Taine întâlnirea cu Dumnezeu.

Iată, în acest caz rolul duhovnicului, al preotului, este unul cheie. Iar răspunderea lui este imensă. Vai preotului care nu înțelege acest lucru! Vai aceluia care nu caută ieșire dintr-o asemenea situație! Acela care îngăduie profanarea cu ușurință a binecuvântatei viețuiri bisericești în ochii copiilor și în ochii celor vârstnici, supunându-se cursului deșertăciunilor, apasă cu timpul și lumea din jur, își părăsește poziția, schimbând pentru bunurile pământești flacăra inimii sale. El reușește „să lege cele două capete" și astfel ajunge să renunțe la ceea ce este mai important.

Din nefericire, chiar și cei mai buni păstori se arată adesea într-o astfel de postură, cad prizonieri împrejurărilor vieții. Ei nu pot să depășească dificultățile din vremea de acum. Este bine să știm că un preot, un duhovnic, nu trebuie nicicum să devină prizonier a ceva anume. El trebuie să fie liber, să fie rob al lui Dumnezeu și nu al

altcuiva. El trebuie să aibă conștiința liberă, trebuie să spună întotdeauna ce gândește și să facă întocmai ceea ce îi dictează conștiința. Nu trebuie să viclenească ori să fie fățarnic. De aceea se leagă de el multe inimi de copii și de vârstnici. De asemenea, trebuie întotdeauna, cu toată sinceritatea, cu toată înflăcărarea inimii lui, să răspundă la întrebările care apar, la nevoile duhovnicești ce-i stau înainte. Trebuie să audă și să simtă inima tulburată a copilului ori a tânărului și să afle modul cel mai adecvat de a da un răspuns, de a întinde o mână, de a ajuta. Iar aceasta niciodată nu trebuie să fie un act formal.

Desigur, nu doar preotul, ci mai cu seamă părinţii şi învăţătorii, şi cei care catehizează, împreună trebuie să se străduiască să menţină generaţia copiilor în Biserică. În timpurile noastre, această problemă s-a dovedit a fi deosebit de gravă. Astăzi ne bucurăm că mulţi copii vin la biserică. Însă, credeți-mă, ca să-i păstrăm pe ei pentru Biserică este destul de greu; aceasta necesită o mare nevoință. Și nu e de mirare dacă mai târziu o mare parte dintre acești copii vor lăsa Biserica datorită faptului că ceea ce le dăruim noi acum este neconvingător pentru ei, nu răspunde trebuințelor sufletelor lor. Nu le deschide ușile către viețuirea duhovnicească, nu îi conduce cu adevărat la

Dumnezeu, ci, dimpotrivă, îi împiedică să meargă spre Cer.

Problemele ridicate de către cei maturi sunt asemănătoare, însă își au specificitatea lor. Să menționăm câteva cazuri caracteristice, obișnuite, tipice pentru zilele noastre.

Unii dintre oamenii „copți la minte" sunt oameni veniți de curând la biserică. Iată, vine un om la biserică pentru prima oară. Poate fi un tânăr ori o tânără, însă poate fi vorba și de un om în vârstă. Cel mai adesea, astfel de oameni sunt foarte ignoranți. Cel mai adesea ei sunt infirmi din punct de vedere duhovnicesc ori atei, de gâtul lor atârnând o sarcină mare de păcate grele. Poate că au săvârșit desfrânare ori hoție; poate că și-au supărat foarte greu părinții ori au clevetit, ori și-au părăsit credința ori au mințit. Poate că au căutat și au aflat căi înșelătoare ale vieții duhovnicești, au fost atrași de magie ori de spiritism. Poate că acești oameni au călcat Taina Cununiei și i-au trădat pe soții lor, poate au făcut avorturi. Unii dintre ei au coborât pur și simplu până în adâncul păcatului, unii sunt alcoolici, narcomani.

Firește, prima mărturisire este foarte grea pentru preot. Este o adevărată corvoadă. Situație tipică: zi de duminică (de obicei astfel de oameni vin la spovedanie duminica). Biserica este plină de credincioși.

Ca întotdeauna, pentru spovedanie rămâne puțină vreme. Ea începe în timpul *Ceasurilor* și trebuie să se încheie cât se poate de repede, cu mult înainte de ieșirea cu Sfintele Daruri. Deci cel mult o oră și jumătate. Practic este cu neputință să-i spovedești pe toți. Dacă sunt 100 de oameni, chiar și un minut pentru fiecare este destul de mult, aceasta înseamnă o oră și patruzeci de minute. Dar ei pot să fie nu o sută, ci două sute. Atunci, o spovedanie normală nu poate să aibă loc. Ce să facă duhovnicul? Astăzi, cel mai adesea, duhovnicul face o spovedanie generală foarte scurtă, formală. I-am auzit cu urechile mele pe unii protoierei vestiți că spun: „Toate câte enumăr la spovedania de obște nu le mai repetați; dacă cineva a săvârșit un păcat pe care nu l-am numit, atunci poate să-l spună foarte, foarte pe scurt. Iar ceilalți pur și simplu să vină să-și plece capul și să-și primească rugăciunea de dezlegare".

În acest fel, preotul reușește să-i treacă pe toți pe sub epitrahilul său și să-i trimită să se împărtășească. Dar, dacă printre aceștia este cineva care a venit pentru prima oară, are mare dreptate să nu se mai întoarcă, întrucât constată că toți preoții sunt „înșelători", că aici are loc o profanare, că asta înseamnă formalism, că în practică nimeni, nicicând, nu ascultă, că preotul nu are timp

să vorbească cu oamenii ori poate că nici nu dorește. Atunci unul ca acesta va trece formal pe sub epitrahil și, în același fel, va ajunge și la Potir, fără să aibă vreun simțământ de sfințenie, apoi va pleca.

Preotul trebuie să știe că, procedând astfel, săvârșește o crimă.

Dar poate să se întâmple și altfel. Poate să se spună celor care se spovedesc: „Aceia dintre voi care se împărtășesc des, care s-au spovedit de curând, care duc o viață în sânul Bisericii și nu au pe conștiință păcate grele, să iasă în față și să se mulțumească cu o scurtă spovedanie. Foarte pe scurt. Poate chiar cu rugăciunea de dezlegare."

Aceasta se referă mai cu seamă la oamenii care sunt bine cunoscuți de către preot. Dar aceia care au păcate grele nemărturisite ori mai cu seamă dacă au venit pentru prima oară la spovedanie în nici un caz nu pot să se mulțumească cu o spovedanie scurtă. Ei trebuie să aștepte; și cu aceștia trebuie să se stea de vorbă amănunțit. Ar fi de preferat ca toți cei care au venit pentru prima oară sau au pe conștiință păcate grele să rămână până după Liturghie. Firește, ei nu vor reuși să ajungă la Potir, Liturghia se va sfârși, iar preotul va trebui să mai întârzie ori să stabilească cu ei o altă oră, ca să-i spovedească pe îndelete.

Deosebit de important este ca preotul să asculte cu atenție pe fiecare păcătos fără să-l

osândească. Să înțeleagă omul că s-a întâlnit cu un duhovnic care se apropie de el cu dragoste evanghelică, care nu îl condamnă, care îi primește spovedania cu durere în inimă, care se străduiește să-l ajute și se roagă pentru el.

Foarte important este ca acesta să înțeleagă că greșeli ca ale lui nu pot să fie iertate formal, că se cere de la el, într-adevăr, nu o enumerare formală a păcatelor, ci pocăință. Trebuie să aibă o părere de rău din inimă, să-și plângă cu adevărat starea lui nefericită și să dorească să ceară mila lui Dumnezeu, să dorească să se întoarcă la Casa Părintelui și să aibă o intenție fermă de a începe o nouă viață, de a nu se mai întoarce la vechile sale păcate.

Preotul trebuie, cu toată delicatețea posibilă, să-l ajute să-și mărturisească păcatele, și nu doar să-l întrebe formal, rece, cu un ton de legiuitor:

– Dar aceasta ai făcut-o? Dar aceea ai săvârșit-o oare?...

Omul trebuie să fie ajutat să-și deschidă sufletul. Nu doar să fie încărcat cu vreo oarecare epitimie:

– Dacă ai făcut avorturi, atunci 10 ori 15 ani nu ai voie să intri în biserică. Ori trebuie să faci peste 100 de metanii în fiecare zi.

Astfel de epitimii formale nasc în sufletul omenesc, sosit pentru prima oară la bi-

serică, sentimentul că aici lucrează niște „fanatici nebuni", că aici nici gând să găsești un tămăduitor duhovnicesc.

Epitimiile trebuie să fie de așa natură, încât să ajute pe om să se pocăiască, să se roage, să simtă și să înțeleagă că a greșit și că, dacă își dă silința, va putea să vină la biserică și să pună început bun căii lui duhovnicești.

În zilele noastre, asemenea epitimii cel mai adesea nu pot fi socotite ca pedepse. De obicei, spunem că mai întâi trebuie să se citească Evanghelia. Și eu spun adeseori că trebuie să se citească nu întreg Noul Testament, ci doar cele patru Evanghelii și *Faptele Apostolilor*, cu alte cuvinte, ceea ce este mai ușor. Epistolele Sfântului Apostol Pavel sunt mai grele. Ele nu pot fi înțelese chiar așa ușor, și prin urmare, pentru început, nu este necesară citirea acestora. Însă cele patru Evanghelii și *Faptele Apostolilor* pot fi citite de către toți.

Altă dată se pot da și alte canoane, ca de pildă recomandarea de a citi o carte anume ori de a se ruga cu o anumită rugăciune, scurtă și pe înțeles. Ori să facă închinăciuni. Aceasta atârnă de starea acelui suflet, de felul cum își va însuși el această epitimie. Trebuie ca el să o primească cu bucurie, să i se ceară să o împlinească, dar să nu se simtă nici o împotrivire față de ea. Dacă veți reuși să faceți aceasta, dacă omul simte căldură,

dacă simte dragoste, dacă simte că Dumnezeu are milă pentru el, că, iată, în Biserică i s-a arătat această milă, omul neapărat se va întoarce, neapărat va împlini totul și va începe o nouă viață. Cu siguranță. Și, în acest caz, preotul simte, puternic, ce înseamnă Taina Pocăinței. Aici se săvârșește ceea ce numim „al doilea Botez". Astfel de cazuri îi dau convingerea preotului că Taina Pocăinței nu a dispărut din viața Bisericii.

După un timp, un astfel de păcătos (ori păcătoasă) vine la biserică plin de bucurie, începe să trăiască cu adevărat într-un alt chip, citește cu osebită sete duhovnicească cărțile bisericești, se roagă la Dumnezeu, se împărtășește cu Sfintele Taine ale lui Hristos, vine la preot cu ochii plini de lumină. Sentimentul că a început, într-adevăr, o nouă viață îl umple de o nespusă fericire. Aceasta este pentru el vremea bucuriei.

Câteodată ni se întâmplă să auzim:

– Iată, m-am rugat și mă rog, și atât de multe lucruri simt în sufletul meu, încât rugăciunea mea curge singură. Pare, într-adevăr, a fi acea rugăciune a minții despre care am auzit (ori citit); pe aceasta cred că deja o simt, căci rugăciunea mea curge de la sine în toată vremea.

Aceasta se întâmplă cel mai adesea nu datorită faptului că omul a dobândit rugăciunea minții în inima lui, ci datorită fap-

tului că se află într-o stare de încântare, de osebită aprindere a sufletului, când totul este nou și ușor, când e marcat de ceea ce face. Cu ușurință se deschide atunci și primește în inima sa această înflăcărare deosebită. De aceea totul îi pare atât de lesnicios. Urmează apoi, inevitabil, vremea (diferită, la fiecare în parte a) unei căi mult mai aspre, când încep nevoințele cele adevărate.

Aici noi avem de-a face cu oameni care deja cunosc Evanghelia, cunosc că trebuie să se împărtășească des, că nu trebuie să săvârșească păcate de moarte (și, cu adevărat, ei nu le mai săvârșesc). Nu desfrânează, nu fură, nu fac avorturi, nu beau, nu se leapădă de credință, nu merg la diferite rătăciri „extrasenzoriale" ori la magicieni, nu se mai ocupă cu spiritismul. Poate să se spună cu satisfacție că nivelul moral al acestora a crescut într-un mod însemnat. Acum ei au îngrădiri în afara cărora nu pășesc. Astăzi sunt membri ai Bisericii și duc o viață în sânul ei. Viețuire în Biserică și în har este însă aceasta?

Cu părere de rău se vădește în curând că rugăciunea, care la început curgea de la sine în inima lor, că timpul când ei se rugau cu atâta bucurie și atât de fierbinte, vremea în care ochii lor se umpleau de lacrimi atunci când își aduceau aminte cât au fost de păcătoși și cât i-a miluit și i-a primit pe

ei Domnul, când căutau să înceapă o nouă viață – au trecut. Nici lacrimile nu mai curg, nici rugăciunile lor nu mai izvorăsc din inimă, cu mare greutate își citesc rugăciunile de dimineață și de seară. Toate au devenit o povară. Evanghelia nu-i mai atrage deloc, iar literatura duhovnicească nu-i mai aprinde atât de mult. Chiar și slujbele Bisericii au devenit, iată, un obicei. Ei merg la acestea, le ascultă, căci li se pare că ele sunt de trebuință, însă ascultă formal, inima lor tăcând. Nu se roagă lui Dumnezeu, ci doar ascultă.

Mulţi dintre aceşti creştini poate că au venit la biserică și au încercat să facă ceva pentru ea: unii au devenit oameni de serviciu, alţii paznici, alţii vând lumânări, ori propovăduiesc Legea lui Dumnezeu, ori cântă la strană. Ei poate şi-au aflat locul în societate. Însă flacăra inimii lor s-a stins. Își aduc aminte de ea şi le vine greu, dar cu vremea se obișnuiesc cu faptul că aceasta le lipseşte şi li se pare că așa și trebuia să fie. Vremea nașterii duhovnicești, vremea copilăriei, pluteşte în amintirea lor ca o povară. Din păcate, nu mai știu cum să o reîntoarcă.

De ce se întâmplă astfel? De ce atunci când s-au întors la Dumnezeu din ateismul lor ei și-au jertfit fără cruţare patimile, viciile şi obişnuințele lor, s-au rupt de viaţa păcătoasă pe care o duceau, pășind pe calea

nevoinței, iar acea nevoință a dat îndată, fără zăbavă, rod bogat? Acum viața lor a încetat să mai fie o nevoință. Ea a intrat pe un făgaș aparent normal, a devenit un obicei. Dar îndată ce nevoința s-a dus din viața lor, au dispărut și roadele duhovnicești. Desigur, viața harică întru Dumnezeu este posibilă doar atunci când omul se ostenește. Fără nevoințe nu există viață duhovnicească, viață harică. În ce a constat atunci nevoința? La început, aceasta a fost limpede. Ai greșit mult, trebuia să te căiești. Aceasta era nevoința. Acum însă, când nu mai sunt păcate grele, care ar trebui să fie osteneala?

Duhovnicul trebuie să știe să explice că acum nevoința este alta, că acum este nevoie de osteneala rugăciunii, de smerenie, de dragoste, de ascultare, de nevoința necontenitei lupte cu patimile: cu mândria, cu iubirea de sine, cu iubirea de stăpânire, cu irascibilitatea, cu orice altă patimă. Trebuie să ai permanentă luare-aminte către tine însuți, către viața ta duhovnicească – o vigilență deosebită. Trebuie să-ți observi fiecare pas înșelător, să te căiești, să te îndrepți. Fără o asemenea viață duhovnicească, fără osteneală duhovnicească, nu aflăm har dumnezeiesc în inima omului. Și, în cel mai mare grad, este nevoie de smerenie, căci *Dumnezeu celor mândri le stă împotrivă, iar celor smeriți le dă har.* Smerenia es-

te temelia vieții duhovnicești, iar aceasta se dă prin ascultare, prin permanenta răbdare a necazurilor, prin permanenta biruință a mândriei, a iubirii de sine, a mâniei.

La toate acestea duhovnicul trebuie să-i povățuiască în fiecare zi, în fiecare ceas, pe fiii săi duhovnicești. Cu siguranță însă acesta este un lucru mai dificil decât să-l spovedești pe cel sosit pentru prima oară cu un greu păcat, pe care nu trebuie să-l povățuiești, ci doar să-l asculți cu dragoste. El însuși se căiește, plânge, iar duhovnicul trebuie pur și simplu să-i acorde dragostea lui, ascultându-l. Și taina are loc, omul își deschide sufletul.

Iar celălalt vine și tace, ori pur și simplu își citește păcatele, ori îți dă un bilet în care scrie: „Am păcătuit prin grăire deșartă, îmbuibarea pântecelui, mânie, neînfrânare..." etc. Însă alții doresc să se spovedească mult mai bine, să povestească cu de-amănuntul; că, iată, au intrat odată într-un magazin și au privit o oarecare marfă cu multă dorire. Au spus cuvinte rele mamei și așa mai departe. Într-un cuvânt, încetul cu încetul, se urmăresc pe ei însuși și, foarte meticuloși, anunță totul preotului. Totul e în ordine cu ei. Dar oare chiar au ei pocăință?

Foarte adesea se dovedește că nu au pocăință. Omul a urmărit totul cu atâta meticulozitate, a spus totul la spovedanie, a pri-

mit iertare de la preot pentru păcate, dar nu poate să se pocăiască pentru ele. Iată, acest nivel de viață duhovnicească constituie normă pentru el, care rămâne pe loc: mai mult nu poate să înainteze. Se dovedește a fi un om duhovnicesc limitat.

Spunem în asemenea cazuri: „Unuia i-a fost dat să ducă viață duhovnicească, altuia nu. Oare nu și darurile duhovnicești sunt diferite? Unul are un dar, altul nu. Omul poate, pur și simplu, să nu aibă nici unul. Așa cum s-a născut, așa va și muri". Nu se întâmplă tot astfel și cu viața duhovnicească? Și se poate spune că da, desigur, așa este. Există oameni mai dăruiți și oameni mai puțin dăruiți. Unora viața duhovnicească li se dă mai ușor și, se înțelege, din belșug, iar pentru alții este mai dificil s-o primească. Însă învățătura Bisericii spune limpede că nu există oameni pentru care viața duhovnicească să nu fie cu putință. Aceasta poate să fie grea. Însă dacă este depășită, chiar greutatea îi dăruiește omului viață duhovnicească. Tocmai în această silire constă nevoința. Fiecare om poate să trăiască întru nevoință. De îndată ce începe să se nevoiască, începe și viața duhovnicească. Nevoința poate să îmbrace diferite forme, foarte neasemănătoare între ele. Tot ceea ce este dificil pentru om, chiar de netrecut cu puterile lui, cu capacitățile lui firești, poate fi

numit nevoință. Când omul nu poate să facă ceva, însă cu credința că Dumnezeu îi va ajuta năzuiește spre osteneală – aceasta se socotește nevoință. Îndată ce omul trăiește în această nevoință a credinței, nădăjduind să-și înfrângă patimile, în el se deșteaptă viața cea duhovnicească.

Toate acestea preotul trebuie să le explice, să le demonstreze. Dar, vai, foarte puțini oameni doresc să-l asculte și să urmeze învățătura lui! O mulțime din oamenii care umplu bisericile noastre nu dorește să aibă nici o osteneală. Desigur, ei nu vorbesc despre aceasta deschis. Uneori vorbesc însă! Dar, cel mai adesea, pur și simplu nu o doresc. Chiar dacă li se explică totul, chiar dacă li se repetă de mai multe ori, ei caută totuși să se înșele pe ei înșiși, să-l înșele chiar și pe preot, dacă s-ar putea. Și astfel, neluând aminte ca la o înșelare, au conștiința liniștită. Doresc să treacă prin urechile acului: să nu aibă nici o nevoință, dar și de viața duhovnicească să se bucure. Să se împărtășească, să se mărturisească, să se roage, să se socotească ortodocși, să se socotească buni, dar în același timp să nu li se impună să facă vreo osteneală. În viața omului, acest moment ar putea fi comparat cu trecerea Rubiconului[1]. Dacă ar înțelege și dacă

---

[1] Rubicon, în latină *Rubico*. Mic fluviu în nordul Italiei. Expresie celebră, evocând o persoană ce

ar dori să treacă mai departe de acest punct, ar pune temelia viitorului lor duhovnicesc. Însă cei mai mulți se opresc înaintea faimosului Rubicon, nedorind să meargă nicidecum mai departe.

Nu trebuie să socotim totuși că acești oameni sunt pierduți pentru Dumnezeu și pentru Împărăția Lui; că am putea să le spunem lor: „Ia duceți-vă acasă!" Și gata, nimic mai mult. Nu, bineînțeles! Lucrurile stau cu totul altfel. Preotul poate să-i sfătuiască, lămurindu-i:

– Dumneavoastră sunteți aici mii de suflete, și toți sunteți fiii mei duhovnicești. Însă aveți în vedere că la fapte poate doar 10 dintre dumneavoastră sunt adevărații mei fii duhovnicești, iar ceilalți 990 sunt doar pretinşi fii ai mei; căci ei nu duc o viață duhovnicească.

Însă poate să nici nu spună aceasta, căci este nefolositor, ci, pur și simplu, să o știe pentru sine. Nimeni nu i-a dat dreptul să izgonească astfel de oameni. Ei nu sunt fiii lui duhovnicești, ei sunt fiii lui Dumnezeu. Ce nu poate să facă preotul face Domnul. Este pe deplin posibil ca un astfel de om să se afunde în păcat și să se lepede de nevoință întreaga lui viață, iar într-un târ-

se lansează irevocabil într-o întreprindere cu consecințe riscante (*n. trad.*).

ziu, chiar la sfârșitul vieții, o boală grea, ca de pildă cancerul, să-l silească să-și înceapă nevoința duhovnicească. Și s-ar putea ca în ultima săptămână ori în ultimele trei zile din viață să se întremeze și să se pocăiască, iar Domnul să-i deschidă porțile Împărăției cerurilor. Aceasta poate să se întâmple și în ultimele zile, dar și în ultimii ani de viață. Astăzi el se arată într-atât de leneș, dar mâine o oarecare nenorocire îl poate cuprinde – un necaz, greutăți – și va fi nevoit să regândească totul și să trăiască cu totul altfel. Aceasta deja nu mai atârnă de preot. Preotul trebuie pur și simplu să țină capul acestui om deasupra apei. Nu să-l pândească, dar să-i spună:

– Tu nu te gândești să duci o viață duhovnicească? Tu nu ai o viață duhovnicească...

Aceasta trebuie să i se arate, însă nu trebuie ca el să fie înstrăinat de Potir dacă nu a săvârșit păcate de moarte. Trebuie să i se explice:

– Poate să se întâmple și una ca asta, ca tu să te împărtășești spre osândă. Însă îți asumi răspunderea, căci nu asculți, trăiești după mintea ta, după conștiința ta proprie. Însă dacă dorești să te împărtășești, împărtășește-te.

Desigur, există multe cazuri patologice. Acestea întotdeauna au fost multe și nu este deloc de mirare. În zilele noastre sunt în-

să mai multe poate decât oricând. De ce? Pentru că starea păcatului este una patologică, nu ține de canon. Viața noastră pământească ține cel mai adesea de patologie. Și puțini dintre noi reușesc să depășească acest stadiu. Însă și patologia poate fi într-o mai mare ori mai mică măsură înfricoșătoare. Deseori ea devine amenințătoare. Adesea viața bisericească a omului capătă contururile desăvârșite ale anomaliilor; atunci și viața preotului devine deosebit de grea, uneori chiar chinuitoare.

Un simplu exemplu: O foarte osârdnică femeie dintr-o parohie îl duce pe fiul ei din fragedă copilărie la biserică. El crede în Dumnezeu, însă atunci când ajunge la vârsta de 18 ani viața lui bisericească începe să-l agaseze. Considerându-se totuși credincios, începe să bea, câteodată chiar să fure, să desfrâneze. Mama se plânge de el, îl sfătuiește, îl pune de față cu tatăl; fiul însă, după vechiul obicei, merge și se pocăiește. „Da, am greșit, am desfrânat cu cineva." Preotul îl sfătuiește, îi explică și el dă din cap aprobator: „Da, da, am înțeles totul, nu voi mai face aceasta!" I se dă un canon, este iertat, i se dezleagă păcatele. După o oarecare vreme, tânărul se împărtășește. Un timp se stăpânește, apoi începe din nou. Dacă lipsește o lună, două, înseamnă că iarăși a apucat-o la vale. Mama lui îl va aduce peste puțină

vreme din nou la duhovnic și va demonstra că acesta a intrat iarăși în noroi, că din nou a băut, la fel ca înainte. Și astfel poate să continue până la sfârșit. Păcate de moarte, păcate grele, dezastru.

Ce să facem într-un asemenea caz? După vechile canoane bisericești, păcătosul trebuie îndepărtat prima oară pentru 7, apoi pentru 15 ani de la împărtășanie, să stea în pridvorul bisericii, să nu calce pragul acesteia. Astfel Biserica se curăță de acei oameni; la Liturghie ei nu mai apar. Astăzi, nici un preot, nici chiar cel mai aspru, nu va îndrăzni să îndepărteze pe cineva de la împărtășanie vreme de 10 ani, și bine face. Viața, în zilele noastre, este atât de complexă, că nu mai pot fi găsite soluții în cazul unor astfel de încălcări ale moralei. Biserica se umple, prin urmare, de cazuri patologice: alcoolici, desfrânați, hoți, oameni care sunt scoși permanent din noroi și care se împotmolesc din nou. Ei parcă se clatină prin baltă, pășesc rar, apoi se afundă din nou. Aici ies la suprafață, aici se afundă, așa că trebuie permanent ridicați. Scoși la liman, ei stau puțină vreme, dar la următorul pas iarăși cad. Care va fi viitorul lor? Se vor îneca oare în această baltă ori vor fi salvați în chip minunat de către Dumnezeu? Nimeni nu știe.

Ce ar putea să facă preotul? Doar să se roage, să aibă compătimire, să aibă dragos-

te, să-i ierte, să fie îngăduitor, să-i rabde. Să dea cele mai eficiente epitimii. În cele mai multe cazuri, pentru acești oameni totul este foarte greu. Se impune ca ei să fie opriți de la împărtășanie pentru unul, uneori pentru doi ani. Însă adeseori este necesar să-l lași pe fiecare în brațele lui Dumnezeu. Aici nu poate fi vorba de o dorință sinceră a vieții duhovnicești. Acest dezastru, această stare patologică, care mai înainte era o excepție, a devenit în zilele noastre normă. Astfel de oameni sunt destul de mulți. Biserica este plină. De aceea uneori este atât de apăsător în biserică; atmosfera de păcat, de conștiință păcătoasă, se întinde și acționează și asupra celor din jur. Nu poate fi vorba aici de o veritabilă credință, ci doar de nevoință ori chiar de dorință după o viață mai curată. Patimi dezgolite la chip; patimi, adică demoni. Acestea sunt sufletele aflate în prizonieratul demonilor. Se întâmplă uneori ca demonul să-l lase în pace puțină vreme, după cum pisica îi acordă libertate șoricelului, ca să-l înhațe, peste o clipă, din nou, și iarăși să-l sugrume. Și va putea oare șoricelul să fugă de pisică? Nu știu. Însă trebuie să-i ajutăm cumva pe acești oameni. Ei nu trebuie în nici un caz respinși.

Pentru preot, acesta reprezintă ceva foarte greu. Căci el trebuie să acționeze ca și cum ar acționa împotriva propriei lui con-

științe. Normal ar fi să-i oprească, să-i îndepărteze, căci vede profanarea. Însă trebuie să ia aminte și la cuvintele lui Hristos: *Milă doresc, iar nu jertfă* și, astfel, să nu arate cumva o nedreaptă compătimire către asemenea păcătoși, ci să înalțe rugăciuni necontenit pentru ei, cu credința că Domnul va găsi un mod de a mântui aceste suflete nefericite.

Viața duhovnicească și viața sufletească

Starea patologică pe care o vom descrie mai jos se întâlnește în principal la femei. Aceasta este o substituire a vieții duhovnicești cu viața sufletească.

Bărbații și femeile au fost creați de Domnul, ca ei să fie complementari unii altora. Pentru inima bărbatului este nevoie de dragostea femeii, de mângâierea ei, de blândețea și de înțelegerea acesteia. Nimănui nu-i pot fi împărtășite atât de bine necazurile și nevoile, precum femeii iubite. Tocmai de aceea există Taina Cununiei. În același mod, și pentru femeie este de trebuință sprijinul bărbatului. Ei îi sunt necesare calitățile sufletești ale acestuia – bărbăția, tăria, trăinicia, puterea, silința, inițiativa, curajul.

Și este un lucru firesc ca bărbatul să caute întotdeauna o tovarășă de viață, iar femeia să caute, de asemenea, un tovarăș. Așa a fost rânduit de Dumnezeu. Însă viața este atât de complexă, că este mai ușor pentru bărbat să afle o soție decât pentru o femeie să-și afle un soț. Și multe dintre femei nu se căsătoresc și nu au o adevărată viață de familie și, chiar dacă se căsătoresc, au parte în viața de familie doar de chinuri, suferințe, insulte și astfel se lipsesc cel mai adesea de sprijinul bărbatului, căci bărbatul le devine un chinuitor, și nu un sprijinitor plin de iubire, un tiran, și nu jumătatea mai puternică. Cel mai adesea astfel de femei vin la biserică și caută sprijin la preot. O compensație a acestei lipse. Ceea ce este un lucru de înțeles, firesc. Nu aflăm aici nimic în neregulă, nimic rău.

Preotul poate și este dator să-i acorde femeii acest sprijin, să primească pe toți oamenii în jurul său, să-i ajute să-și trăiască și să-și construiască viața în sânul Bisericii. Dar se pot ivi și nereguli. Preotul nu poate să fie soț nimănui în afară de prezbitera sa. Și nu doar după trup, dar nici sufletește. El poate să fie părinte și aceasta este deja prea mult. Adesea femeile primesc de la părintele lor acel sprijin al inimii bărbătești. De la părintele lor duhovnicesc chiar mai mult decât de la părintele lor după trup. Dar ne-

apărat trebuie să fie acea relație ca între tată și fiică. Se impune. Doar acele relații pot să fie după Dumnezeu.

Însă femeile, cel mai adesea, nu înțeleg aceasta și, neavând o cumpănire duhovnicească, o dreaptă înțelegere a lucrurilor, conduse fiind de fire, doresc să capete ceva mai mult – adică ceea ce nu primesc în viața de familie. Ele cer de la preot să nu le fie doar un simplu părinte, nu doar duhovnic, ci, sufletește, ceva mai mult. Să completeze acele lucruri care lipsesc din viața lor. Aici nu avem în vedere cazurile patologice deosebite, când unele femei se îndrăgostesc pur și simplu de preot. Și una ca aceasta se întâmplă nu rareori, din păcate. Dar acesta este un caz patologic despre care chiar nu se cade să vorbesc. Astfel de cazuri cer o ruptură tăioasă din partea preotului. Este vorba de un mare păcat. Înseamnă să aduci în Biserică desfrânarea și chiar și mai grele patimi. Când femeia căsătorită se îndrăgostește de un alt bărbat, este un lucru grav. Însă dacă ea se îndrăgostește de un preot sau de vreun monah, adică de aceia care s-au făgăduit lui Dumnezeu, aceasta este și mai smintitor. În asemenea grele situații, preotul trebuie pur și simplu să izgonească de la sine asemenea femei. Ce-i drept, uneori, poți să explici, să povățuiești, să-l așezi pe om în rânduială ori să-l ajuți să se îndrepte dintr-o astfel de neo-

rânduială, căci adesea el face acest lucru inconștient, fără să-l ia prea în serios.

Însă nu aș dori să vorbesc despre aceasta; spun doar că și fără să se ajungă la asemenea extreme, femeile adesea țintesc să lege cu preotul anumite relații care să fie asemănătoare cu cele din viața obișnuită. Aceasta nu înseamnă neapărat că s-au îndrăgostit, ci mai degrabă că năzuiesc către o împlinire a lipsurilor sufletești. Ele încep să pretindă de la preot o atenție deosebită, să se comunice cu ele:

– Dar de ce nu mă întrebați de cutare ori de cutare lucru? Dar de ce mă evitați? De ce cu aceea vorbiți mai mult și cu mine mai puțin? Și de ce sunteți atât de aspru cu mine? Vă sunt indiferentă?

A lua seama la simțăminte de acest fel înseamnă întotdeauna că raportarea femeii la preot este una sufletească, nu duhovnicească. Ea caută în el nu pe duhovnic, ci o compensație a neregulilor vieții ei sufletești. Aici nu putem spune că este vorba despre faptul că s-a îndrăgostit, însă există întotdeauna o oarecare lipsă de dreaptă cumpănire.

Legătura sufletească, în general vorbind, nu este un lucru rău; este pe deplin firesc să-ți iubești părintele duhovnicesc. Este un lucru normal. Și o asemenea dragoste poate să fie foarte puternică, chiar cea mai puternică din viața omului. Însă importantă

este caracteristica acestei iubiri. Iubirea trebuie să fie asemănătoare cu cea a fiicei către părintele său. Iubire duhovnicească pentru Hristos. Iubire care vede în preot pe învățătorul vieții duhovnicești trimis de Dumnezeu, care îți cere să te smerești, să înveți să asculți, să fii gata să rabzi povața aspră, admonestarea neplăcută; atunci când crezi că preotul te iubește, el se roagă și se gândește la tine și, în același timp, nu-ți este dator cu nimic, când nu e nevoie să poarte cu tine convorbiri „plăcute" ori altele asemenea. O astfel de dragoste va fi și bună, și aducătoare de roade. Iar relațiile sufletești, mai cu seamă acolo unde încep insultele, sunt neroditoare și vătămătoare din punct de vedere duhovnicesc. Ele pot fi numite înșelare.

Cuvântul *înșelare* este un cuvânt slavon[1]. El se poate traduce în limba de astăzi prin „a te minți". Deci – înșelare de sine. Omul își închipuie că merge pe calea cea dreaptă, însă în realitate merge pe un drum greșit. Dacă îl lași pe acest drum înșelător, el poate să meargă în continuare, dar cu siguranță se va rătăci și va pieri.

Pentru preot, în acest caz, este destul de greu. Căci datoria lui îl îndeamnă să-l certe pe un astfel de om, să-i spună:

---

[1] Autorul își propune să fie cât mai convingător, cât mai expresiv, având în vedere relația vie a limbii ruse cu limba slavă veche (*n. trad.*).

– Nu, aceasta nu-i deloc în regulă! Tu trebuie să trăiești altfel. Și raporturile noastre trebuie să fie altele.

El îi explică, însă persoana se simte insultată:

– Ei, dar celeilalte nu i-ați spus una ca asta, pe ea o iubiți și pe mine nu!

Nu că ea ar căuta să se îndrăgostească, ci pur și simplu are nevoie de o mângâiere sufletească, de legătura dragostei sufletești. Privită în particular, din punct de vedere sufletesc, aceasta nu este o boală, nu este ceva înfiorător, neapărat rău. Cu siguranță nu! Omul este dăruit cu suflet și trup. Iar sufletul lui poate să fie unit cu Duhul lui Dumnezeu, și astfel poate să înceapă viața duhovnicească. Cele duhovnicești, cel mai adesea, își află începutul în cele sufletești, chiar în suflet, deci în viața sufletească. Astfel că, după cum spun duhovnicii, partea sufletească trebuie să se îmbine cu cea duhovnicească, trebuie să aibă loc o prefacere a celor sufletești în cele duhovnicești. Iar preotul trebuie să se priceapă să-l așeze pe om pe adevăratul lui făgaș.

Vine cineva și începe să se plângă. Lui îi trebuie pur și simplu căldură sufletească. Trebuie să-i spui:

– Ei, ce te frământi atât? Uite, te voi ajuta! Să îți spun ceva...

Și un asemenea cuvânt cald îl transformă, îi schimbă viața, îl apropie sufletește.

Aceasta îi este de trebuință omului, aceasta este o însușire legiuită a lui. De aceea nu trebuie să se considere că este în neregulă dacă preotul se adresează cuiva cu căldură sufletească. Preotul care este întotdeauna aspru și rece, care iubește doar „duhovnicește" și niciodată nu se coboară la cele sufletești, este asemenea unei sculpturi, unui manechin. În viață, un astfel de lucru nu ar trebui să existe. Și Sfântul Serafim de Sarov, și Sfântul Serghie de Radonej, și Sfântul Ambrozie de la Optina – toți au știut să arate căldură sufletească, să spună „bucuria mea", să dea o bomboană ori vreun alt lucru, să-l privească pe om cu blândețe. Însă acesta trebuie să fie doar începutul. După viața sufletească, după raporturile sufletești, după dragostea sufletească, trebuie să se treacă în mod obligatoriu spre viața duhovnicească. Când a venit un om condus de un simțământ sufletesc ori de vreo trebuință sufletească, trebuie să i se spună foarte repede:

– Ei, de acum vremea mângâierii a trecut. Află Biserica, descoperă viața din sânul ei, descoperă noua cale... Acum deja nu te voi mai mângâia pe creștet, ci îți cer să te îndrepți.

Și exact în acest punct se întâmplă ca omul să ajungă în fața unui hotar și să nu dorească să meargă mai departe. Mai cu seamă femeile; adesea ele nu caută să treacă

în cealaltă parte. Au nevoie de cele sufletești și de nimic mai mult; și zăbovesc în acestea. Preotul se neliniștește, le cere să se schimbe, le explică:

– Este de neconceput așa ceva, nefolositor; această cale este fără roade.

Iar ca răspuns primește doar insulte. Lacrimi, isterii, reproșuri, scandaluri, câteodată chiar lucruri necuviincioase. Multe sunt exemplele în care duhovnicul, chiar încercat și bun, nu reușește să iasă dintr-o asemenea situație. Dacă puterile duhovnicești sunt nelimitate, căci se dau cu prisosință de la Dumnezeu – iar Dumnezeu dă după principiul „mâna celui milostiv nu va sărăci" –, și dacă ele se păstrează cu harul Sfântului Duh, fiind de cea mai mare trebuință, puterile sufletești ale preotului sunt totuși mărginite. El începe să obosească, nu poate mai mult, iar în cele din urmă nu se mai stăpânește și spune:

– Pleacă de pe capul meu! Mai mult nu vreau și nu pot! Cât ar mai putea dura aceasta?

Trebuie multă înțelepciune, răbdare, dragoste, osteneală, ca să nu cazi în prizonieratul relațiilor sufletești, pe nimeni să nu înșeli, să nu îndrumi greșit, să nu tolerezi înșelarea de sine ori să nu smintești un astfel de om, încât el să plece deznădăjduit și să nu se mai întoarcă niciodată la Biserică.

Oamenii bolnavi sufletește

Ar trebui să închei aceste rânduri cu discuția despre faptul că astăzi, în viața de zi cu zi, există mulți oameni care pătimesc sufletește. În întreaga lume ei sunt foarte mulți. Cu osebire la noi; sunt o mulțime și în Biserică. Unde să meargă omul bolnav sufletește, dacă nu în acest loc? Este ultimul lui adăpost. Aici poate el să creadă că va afla milă. Biserica este destul de încăpătoare, așa că poate să-și afle colțișorul său. În orice altă parte este respins; nimeni nu are nevoie de el. Însă aici nădăjduiește că Dumnezeu are nevoie de toți; că are nevoie și de el. Vine și caută aici milostivire, o așteaptă. Astfel de oameni pot să afle în Biserică un oarecare echilibru și să se nevoiască cu mult folos. Însă, totodată, ei devin

o foarte mare povară și creează o atmosferă de boală, care atârnă pe umerii preotului. Cu simțăminte bolnave, cu suflete bolnave, acești oameni îl împovărează pe preot; nu însă în calitatea lui de duhovnic. În zilele noastre preotul trebuie să fie și psihiatru.

Foarte mulți psihiatri vin acum la biserică și le cer ajutor preoților, spunând:

– Noi putem să prescriem medicamente, să îl scoatem pe om din stările lui de criză. Însă cum am putea să-l ținem mereu în spital? Ce se va întâmpla cu el mai departe? Să vină la biserică! Dumneavoastră trebuie să-l mențineți aici.

Și, într-adevăr, se dovedește că asemenea oameni rămân în Biserică și află un mod de viață. Însă față de ei se cer din partea preotului o foarte mare atenție, delicatețe, silință.

Pe de altă parte, printre aceștia se află unii care nu voiesc să-și recunoască boala, dorind să fie socotiți sănătoși. Acestea sunt cele mai grele cazuri. Preotul trebuie să-i explice unui astfel de om că boala sufletească nu este o rușine. Însă nu este o situație care poate fi trecută cu vederea. Este o cruce. Un șchiop, să spunem, vine la biserică. Oare se poate preface cineva într-atât, încât să-l socotească sănătos? Oare îi va spune: „Aleargă și țopăie precum oamenii sănătoși!"? Toți îi recunosc neputința și nu i se dă o ascultare pe care acesta nu ar putea

să o împlinească. Tot astfel se întâmplă și cu bolnavii sufletește, bolnavii psihic – și ei sunt o cruce. Acești oameni nu ar putea să facă lucruri pe care oamenii sănătoși le fac. Totuși ei pot să se smerească și trebuie să se smerească. Ei nu pot înțelege multe lucruri, dar trebuie să le asculte. Și dacă reușești să-l convingi pe un astfel de bolnav că trebuie să se smerească, atunci totul este în ordine. El se va liniști cu siguranță și va putea să ducă o viață normală în Biserică. Nici Împărăția lui Dumnezeu, nici viața veșnică nu sunt închise pentru unul ca acesta. Însă dacă un astfel de om nu dorește să se smerească, dacă în vremea crizelor lui psihice otrăvește prin nesănătatea sa atmosfera bisericii și pe preot, atunci cu el lucrurile nu sunt în regulă. Astfel de oameni trebuie, în mod obligatoriu, să se tămăduiască. Ei spun însă cel mai adesea:

– Dar de ce mă binecuvântați ca să iau tratament? Pastilele mă vor lecui oare? Iată, eu vin la biserică, cer harul lui Dumnezeu, caut ca Dumnezeu să-mi tămăduiască boala sufletească. Însă dumneavoastră de ce mă trimiteți la medic? Cum așa, oare nu lucrează harul lui Dumnezeu?

Harul lui Dumnezeu, într-adevăr, lucrează. Pe toți, chiar și pe cei mai bolnavi, Dumnezeu poate să-i lecuiască de orice boală într-o singură clipită. Pe cei șchiopi

poate să-i îndrepte. Celor orbi poate să le redea vederea. Pe cei nebuni, să-i facă normali, fără doar și poate. Însă de ce Dumnezeu nu vrea să facă una ca aceasta? Iată, ești șchiop și vei șchiopăta toată viața. Pentru ce? Pentru că Domnul te smerește astfel; această cruce ți-a fost așezată de către El. Dar poate că și singur ți-ai ales această cruce cândva. Este pe deplin posibil.

Trebuie să ne smerim. Iată pentru ce ție nu ți-a fost dat să vezi cu amândoi ochii, ci doar cu unul singur. Tu poate ești surd..., dar toți suntem într-un fel: surzi, sașii, orbi, schilozi, și fiecare dintre noi trebuie să-și poarte crucea sa. În același mod și bolnavul psihic trebuie să-și poarte crucea lui. Eu am tensiunea arterială ridicată; trebuie să iau pastile. Domnul poate să mă tămăduiască, să am o tensiune normală. Însă El socotește că trebuie să iau pastile, și nu să primesc vindecare în chip minunat. Nu sunt vrednic pentru o asemenea minune. Este de neapărată trebuință să ne smerim și să ne recunoaștem în fiecare zi neputința și limitele, să purtăm acest jug și să fim răbdători în suferința noastră.

Așa se întâmplă cu orice altă boală, așa e și cu boala psihică. Domnul poate să te tămăduiască, numai că, pentru o vreme ori poate chiar pentru întreaga ta viață, El dorește ca tu să iei pastile. Aceasta nu înseam-

nă că nu trebuie să te împărtășești și că medicamentele vor înlocui Împărtășania. Eu însumi mă împărtășesc, trăiesc cu harul lui Dumnezeu, însă una ca aceasta nu înseamnă că nu trebuie să iau medicamente pentru tensiunea arterială ridicată. Sunt necesare. Domnul poate să mă vindece, însă nu mă vindecă.

Trebuie să reușești să-l convingi pe om de necesitatea ascultării și de importanța smereniei. E de folos ca el să se împace cu gândul că este bolnav, să primească cele hărăzite lui. Viața duhovnicească este cu putință doar atunci când omul își recunoaște adevărata lui stare și se smerește; când un om acceptă să trăiască sub crucea lăsată lui de Domnul, abia atunci putem vorbi de credință. Dacă însă el nu caută să trăiască după cum i-a poruncit Domnul și nu-și ia crucea lui și nu urmează lui Hristos, dacă nu crede că drumul pe care Domnul i l-a așezat înainte este mântuitor, atunci putem spune că el este necredincios. Și, dacă este necredincios, cu ce ai putea să-l ajuți? Iată că și preotului i se impune să rabde, să se smerească, să se chinuiască, să îndure. El se gândește: „Dacă Domnul mă împovărează cu aceasta, voi răbda. Poate Domnul va face ceva". În orice caz, preotul este dator să vadă adevărul, să nu-și îngăduie să-l înșele cu un surogat sufletesc pe omul căruia îi

poartă de grijă. Trebuie să-i spună adevărul. Chiar dacă acesta nu dorește să-l audă și să-l primească, preotul trebuie să i-l spună. A mărturisi despre adevăr este datoria lui. Și după aceasta – ce va vrea Dumnezeu!

Am fost sfătuit să vorbesc despre activitatea păstorului care nu se închide în limitele parohiei sale și nu se oprește neapărat doar asupra fiilor lui duhovnicești. Preotul, cel mai adesea, este chemat la bolnavi, la muribunzi; adeseori i se impune să-și desfășoare activitatea în situații critice. Se întâmplă să vină unii tineri, bărbați ori femei, și să spună că în familia lor se întâmplă ceva înspăimântător, sunt amenințați de divorț, ori că fiul lor s-a îmbolnăvit foarte grav; sau vine o mamă și povestește că fiul ori fiica ei s-a abătut de la calea cea dreaptă, are anturaje compromițătoare; ori că au fost închiși; sau că a murit soțul ori soția. Într-un cuvânt, viața preotului este însoțită de o mulțime de situații dramatice ori tragice. Preotul, pe care până acum îl priveam ca pe un conducător al parohiei, ca pe un om chemat să conducă un fel de familie duhovnicească formală, trebuie în același timp să acționeze și ca un fel de „salvare", ca „prim ajutor". El trebuie să fie gata, în orice vreme, ziua și noaptea, să meargă la cel aflat pe patul de moarte, să-l mărturisească și să-l împărtășească, să-l însoțească până în ultimul ceas.

Trebuie să observăm că și canoanele bisericești au în vedere relația deosebită a preotului cu aceste probleme. Dacă preotul este chemat la cel aflat pe patul de moarte, este necesar ca acesta să-și lase slujba lui și să meargă la acel bolnav, căci milosârdia și grija pentru sufletul omului sunt mai presus decât orice. Chiar și Liturghia trebuie să o lase dacă nu a ajuns încă la Heruvic. Dacă s-a cântat însă cântarea Heruvicului, preotul nu mai are dreptul să plece de la Liturghie. El trebuie să o săvârșească până la capăt și să lase soarta celui aflat pe patul de moarte în mâinile lui Dumnezeu.

Astăzi, în practică, nu se întâmplă una ca asta. Atunci când s-au scris canoanele nu s-a știut că în fiecare sat, în fiecare orășel vor fi biserici și că închinătorii vor trăi în jurul acestora. Nici că o să poți să mergi în sat pe jos ca să împărtășești pe un om și apoi să te întorci repede. Astăzi, asemenea comunități însă au început să devină tot mai rare. Mai drept ar fi să le numim „automobilități", căci credincioșii vin adeseori cu mașina, de departe, și se adună nu după vreun însemn teritorial și geografic, ci caută un preot înduhovnicit, oricât de departe s-ar afla biserica lui. Astăzi este aproape imposibil să mărturisești pe cel aflat pe patul de moarte. În afară de aceasta, preotul începe să fie chemat la cel muribund destul de

rar. De obicei este chemat să împărtășească pe cei bolnavi, nu pe cei muribunzi.

În ciuda tuturor acestor lucruri, preotului i se impune să meargă regulat la cei bolnavi și la cei foarte grav bolnavi. Se întâmplă ca cel ce se află pe patul de moarte să fie foarte tânăr și să devină pentru câteva zile fiu duhovnicesc al preotului. Și, în acest ultim segment al vieții lui, preotul îl aduce la Dumnezeu. Dacă cel ce este pe moarte este conștient, situația este deosebit de prielnică în ceea ce privește lucrarea preotului. Un astfel de suflet a rupt deja orice legătură cu grijile pământești, cu patimile și cu nedreptățile. El se gândește doar la veșnicie. Nădăjduiește doar în Dumnezeu. Cu toate acestea preotul, în mod obișnuit, stabilește un contact profund cu el. Poate să-i explice simplu și ușor esențialul. Trebuie să fie îndemnat spre mărturisire. În multe cazuri, acesta se chinuiește din toate puterile să-și amintească cele mai grele păcate ale sale și să-și curățească neîntârziat conștiința. Rușinea cea înșelătoare și altele de acest fel l-au părăsit de mult.

Pentru un preot tânăr, astfel de cazuri sunt foarte folositoare; ele îl învață o mulțime de lucruri. De la preot se cere aici dragoste, numai dragoste. Experiența duhovnicească este de trebuință doar într-o mică măsură, căci problema este mult mai sim-

plă. Nu poți pe un astfel de om în ultimele clipe ale vieții lui să-l condamni cu răceală ori cu asprime, să-l ocărăști ori să-i faci morală. În astfel de cazuri este nevoie doar de milă.

În zilele noastre mulți oameni mor din pricina cancerului. În vechime, când se dădea ultima împărtășanie celui aflat pe patul de moarte, nu se murea așa de mult din cauza acestei boli. Bolnavii de cancer suferă adesea din pricina gâtului; ei nu pot să înghită. Se pregătesc Sfintele Taine, punem în Potirul pe care îl avem cu noi Sfântul Sânge și îi împărtășim pe cei aflați pe patul de moarte cu o picătură din acesta, fără să le dăm o părticică din Trupul lui Hristos pe care n-ar putea să-l înghită. Exact în acest mod a fost împărtășit și Sfântul Ioan de Kronstadt înainte de moarte. El se împărtășea în fiecare zi, însă, fiind bolnav de cancer, nu a mai putut să înghită.

Astfel de oameni reprezintă o mare problemă totuși pentru duhovnic. Se întâmplă ca bolnavul să vomite necontenit; atunci nu poate să se împărtășească, ori nu rămâne decât să nădăjduim într-o minune. Se mai întâmplă ca bolnavul să aibă o boală molipsitoare, să moară de tuberculoză, să fie deci un real pericol de infectare pentru duhovnic. De asemenea, față de bolnav putem avea un simțământ de dezgust, el des-

compunându-se încă de viu și fiind greu să se comunice cu el. Se mai întâmplă ca omul să fie desfigurat de boala sa. Toate acestea preotul trebuie să le depășească prin iubire. Și într-un astfel de om trebuie să vezi pe fiul lui Dumnezeu, pe fratele Său, trebuie să-l compătimești, iar această compătimire și iubire să înfrângă dezgustul și teama. Preotul este în slujba lui Dumnezeu, el trebuie să se gândească nu la sine, ci la cel care se pocăiește, ajuns înaintea ultimului prag sufletesc. Și aici, desigur, preotul, mai mult ca oricând, trebuie să se roage, să-i ajute omului în nevoința lui de mai înainte de moarte, ca acesta să nu-și piardă bărbăția, să nu-și piardă credința. Foarte adesea i se impune preotului să-i spună celui care va muri că boala lui este fatală. Să-i spună chiar atunci când ai lui nu îndrăznesc. Câteodată se cere să fie botezați asemenea oameni, căci nu sunt creștini.

Sunt și dificultăți de o cu totul altă natură. De pildă, adeseori este chemat preotul lângă om când deja nu se mai poate stabili un contact deplin cu acesta, iar uneori nu mai este posibil nicicum un astfel de contact. Există canoane care interzic împărtășirea celor care nu sunt în deplinele lor facultăți mintale, care se află în stare de inconștiență. Canoanele interzic, pe bună dreptate, împărtășirea unor astfel de oameni, căci

orice Taină se săvârşeşte cu credinţă, iar în acest caz omul deja nu mai poate să conştientizeze, să simtă că este împărtășit.

Și totuși această chestiune poate fi abordată în diferite moduri. Iată, să spunem, moare un apropiat al dumneavoastră, din parohie, care permanent a mers și s-a împărtășit, s-a rugat, i-ați cunoscut toată viaţa. El s-a îmbolnăvit greu, poate fi vorba de o congestie cerebrală ori ceva de acest fel, și acum este pe moarte. Cum să nu-l împărtășești? Într-un asemenea caz preotul își ia îndrăzneala să împărtășească pe un astfel de om fie cu o picătură din Sfântul Sânge, dacă bolnavul nu mai poate să înghită, fie cu o părticică din Sfintele Daruri, dacă e sigur că omul nu este lepădat de Biserică, că a fost în Biserică toată viața lui și nu are vreun impediment de a fi împărtășit în acel moment. Mi-a fost dat de multe ori să fiu în asemenea situaţii. A avut loc o adevărată minune atunci când am împărtășit pe cineva; acel om și-a revenit întru sine, chiar s-a înzdrăvenit și a mai trăit încă o vreme, deși era o boală aducătoare de moarte grabnică. Dar dacă preotul se află lângă un om care mai înainte nu a mers niciodată la biserică, ba chiar s-a declarat necredincios, și acel om este fără cunoștință, aproape trecut dincolo, fără să fi arătat vreo legătură cu Dumnezeu, atunci preotul nu are dreptul

să-l împărtășească. În cazul dat, trebuie să aplicăm canonul în toată puterea lui. Căci nu poate fi împărtășit un om necredincios, un om care nu dorește să se împărtășească. Noi nu știm dacă a dorit ori nu, dacă a crezut ori nu. El nu ne-a rugat să facem una ca asta, nu a arătat asta nicicum.

Se întâlnesc diferite ispite. Vă voi da un exemplu: O creștină, o doamnă foarte temperamentală, evreică, s-a întors la credință, a venit la biserică mulți ani; în decursul acestor ani, a încercat să o întoarcă la credință și pe sora sa. Numai că sora nici în ruptul capului nu dorea să se boteze. Și cu toate că ea atâția ani a încercat să o convingă, să o înduplece, să îi explice, să îi dea cărți, sora mereu se împotrivea cu mânie la toate aceste propuneri, nedorind să se creștineze. Și iată că aceasta s-a îmbolnăvit grav, iar sora creștină a venit la spital să o cerceteze. Acolo a sfătuit-o: „Vezi în ce stare te afli? Poate că vei muri curând, botează-te!" Fără nici un rezultat însă. În cele din urmă sora bolnavă și-a pierdut cunoștința. Sora creștină a hotărât că acum nu o mai poate împiedica nimic ca să o creștineze. Și a început să sune, să întrebe diverși duhovnici și chiar episcopi cum ar trebui să procedeze (căci ea avea relații foarte mari). Unii spuneau: „Nu, nu se poate, cum să o creștinezi dacă nu vrea?"

Alții erau de altă părere însă: „Încearcă!" Și, neauzind ceva care să o convingă, îndrăzneața creștină a reușit să o boteze pe sora ei aflată pe patul de moarte. Aceasta nu și-a mai revenit însă în simțire mai înainte de moarte. A murit, prin urmare, „creștină" și putea fi prohodită. Oare cel mai important lucru pentru noi este „ca omul să fie prohodit"?

Cu toată stima mea către creștina despre care am povestit, eu i-am spus că un astfel de mod de a acționa este absolut nepermis. O asemenea silire a conștiinței omului peste voia lui noi nu putem să o săvârșim. Toate cazurile asemănătoare sunt, bineînțeles, nevalide, iar eu nu m-am lăsat convins să recunosc un astfel de om ca fiind creștin. Dacă îl recunoaștem ca fiind creștin, înseamnă că noi credem într-un fel de magie ortodoxă. Înseamnă că nu înțelegem ce este Taina ortodoxă. Este adevărat, acțiunea sa a fost dictată de dragoste; ea se îndreptățea că sora ei necredincioasă a fost botezată cu credința și dragostea ei, a celei care a crezut. Însă în acest caz o astfel de „înlocuire" este cu neputință. Dacă cea aflată pe patul de moarte ar fi încuviințat câtuși de puțin, dacă ar fi spus doar: „Da, cred, botezați-mă!" înainte de a-și pierde cunoștința, atunci s-ar fi putut face una ca aceasta. Însă ea nici măcar o dată nu a răspuns cu

„Da!" la mulțimea rugăminților surorii sale creștine.

Tot astfel nu putem să împărtășim nici pe omul care nu și-a mărturisit credința. Un caz asemănător: O fiică duhovnicească m-a chemat să o împărtășesc pe mama ei, aflată pe patul de moarte. M-am dus. Am văzut că această femeie în vârstă se afla deja în stare de inconștiență și am întrebat:

– S-a împărtășit ea oare vreodată?

– Nu.

– Ei, măcar a vrut, a vorbit ea despre aceasta?

– Nu, nu a vorbit.

– Măcar credea?

– Cred că da, însă sigur nu știu. Nu pot să afirm cu siguranță.

Mi-a venit greu să o refuz, dar i-am spus că nu o pot împărtăși pe mama ei.

– Hai, i-am spus fiicei duhovnicești, să ne rugăm împreună la Dumnezeu ca mama dumneavoastră să-și revină întru simțire. Când își va reveni, chemați-mă.

Și am plecat. Ziua următoare ori peste câteva zile parcă, fiica duhovnicească a venit din nou la mine și mi-a spus:

– Părinte, este conștientă!

M-am dus din nou la ea, însă femeia privea într-o parte, aproape inconștientă. Fiica a zgâlțâit-o puțin și mama sa a deschis ochii. Am întrebat-o:

– Doriți să vă împărtășesc? Credeți în Dumnezeu?

Ea a răspuns:

– Da, cred, vreau!

Am împărtășit-o pe ea și îndată și-a pierdut cunoștința și a murit.

Desigur, în asemenea caz nu mai exista posibilitatea ca omul să fie spovedit cu de-amănuntul despre viața lui, după cum este rânduiala. Însă aici trebuie să lăsăm la mila lui Dumnezeu totul. Nu putem să refuzăm ultima împărtășanie care îl însoțește pe om, dacă el dorește aceasta. Este adevărat, canoanele impun câteodată interdicții și îndepărtarea de la Biserică chiar și pe patul de moarte. Însă, de obicei, interdicțiile sunt excluse în cazurile celor aflați pe patul de moarte. Când omul este pe moarte, el poate să fie împărtășit, chiar dacă se află sub incidența acestor canoane. În asemenea cazuri nu poate să existe formalism. Aici acționează principiul nescris al milei și tămăduirii. Dacă se știe totuși că omul are unele păcate grele, trebuie să-l înduplecăm să se pocăiască câtuși de puțin pentru acestea.

Există însă o mare categorie de oameni: invalizi, oameni nefericiți, bolnavi, copii cu deficiențe, care uneori nu pot să fie socotiți fii duhovnicești. Pur și simplu pentru că sunt foarte grav bolnavi din punct de vedere psihic, ori prezintă o mulțime de de-

ficiențe. Ei sunt foarte mulți în zilele noastre. Lucrarea preotului cu aceștia este lipsită de perspectivă din punct de vedere pământesc. În limitele comunicării obișnuite dintre oameni poate să se facă mult pentru creșterea ori reeducarea acestora. Însă cu acești oameni nu se poate face nimic concret; ei pur și simplu sleiesc puterile preotului și nu dau nimic în schimb. Și totuși tocmai această lucrare este una dintre cele mai aducătoare de roade, oricât ar părea de surprinzător. Aici întotdeauna lucrează minunea, harul lui Dumnezeu. Preotul care se grăbește să-i ajute, care se îngrijește de cei nefericiți, de cei bolnavi, de cei privați de drepturi, de cei care nu sunt normali, de cei cu multe deficiențe va primi însutit răsplată de la Dumnezeu. Socotim cel mai adesea că acești oameni sunt o povară, un balast nefolositor pentru Biserică. Însă nu este deloc așa. Ei sunt, dacă doriți, mărgăritare pentru Biserică. Ei sunt podoaba Bisericii. Toți acești neputincioși, bolnavi, sunt oameni care ocupă un loc de cinste, deosebit de important pentru Biserică. Grija pentru ei este cea mai deplină manifestare a duhului creștinesc. Întruparea iubirii lui Hristos. Iar când preotul slujește pentru astfel de oameni, el simte o mare bucurie, mulțumire, căci aici întotdeauna se simte prezența harului lui Dumnezeu.

Lucrarea pastorală a preotului este foarte întinsă, după cum se observă. Și cel mai adesea se întâmplă că el este nevoit să lase, după cuvântul lui Hristos, cele 99 de oi sănătoase care nu au probleme și să alerge după oaia cea pierdută ori care a căzut în prăpastie. Se cuvine să dăm o mână de ajutor oamenilor nefericiți care se află în situații grele. Deși, adesea, cei care se află în jurul preotului par lipsiți de socotință în astfel de cazuri. Slujirea preoțească nu se potrivește însă cu socotelile și abordările pământești.

Nu trebuie să uităm nici de cuvintele grăite de Hristos: *Să nu știe stânga ta ce face dreapta ta!* În viața preotului acest lucru implică o deosebită tărie. Dacă el săvârșește fapte bune, dacă dă milostenii, bani ori pur și simplu își cheltuiește puterile, vremea sa, nu se cruță, pare că procedează absurd.

Se întâmplă să aibă o mică sumă de bani datorată fie soției, fie copiilor săi. Și pe neașteptate vine către el un om aflat la necaz, înfometat, care îi cere bani. Practic, întotdeauna, dacă preotul dăruiește banii cu dragoste, el va primi mult mai mult. Domnul cu siguranță îi va trimite pe cineva care îi va întoarce lui, în scurtă vreme, suma înzecit ori însutit. Desigur, aici nu putem să acționăm după socoteala: „Dacă dau, poate voi primi ceva mai mult”. Însă preotul trebuie întotdeauna să ia aminte că este slujitorul lui

Hristos; iar dacă trăiește după dreptate, cinstit, Hristos va fi cu el. Astfel, toate poruncile evanghelice, toate făgăduințele evanghelice se vor împlini neîntârziat în viața lui, în slujirea lui, dacă el cu sinceritate, cu conștiință curată, cu dragoste și cu credință slujește lui Dumnezeu. Și, într-adevăr, așa se va întâmpla întotdeauna. În lucrarea sa preotul trebuie să fie totuși înțelept și chibzuit; dar i se cere să trăiască totodată în credință, nu după socoteli lumești.

Prima și cea mai de seamă poruncă este să împlinești voia lui Dumnezeu, Legea Lui. Aceasta este datoria de căpătâi, aceasta este începutul vieții celei adevărate.

Roadele ostenelilor păstorului

Există o rațiune pentru care ne întoarcem încă o dată la o problemă deosebit de acută și chinuitoare în viața fiecărui păstor. La anumiți preoți aceasta se manifestă diferit. Însă la temelie ea este una și aceeași: „Care este rezultatul ostenelilor păstorului?" Iată, păstorul se nevoiește mulți ani. Ce primește el ca rezultat final al acestei trude?

Putem să spunem cu îndrăzneală că toate ostenelile cele bune vor aduce roade bune, iar neghina pe care preotul o seamănă, supunându-se patimilor sale, fără îndoială va aduce roade rele. Și toate aceste urmări se vor întoarce mai apoi împotriva lui. Chiar dacă nu poate să calculeze formal toate acestea, totuși preotul trebuie să ia amin-

te și să vadă în ce stare se află el și păstoriții săi. În multe rânduri, nevoințele pentru a atinge un anumit scop conduc către un rezultat opus. Această lege, pe care o numim „eterogenia scopului", trebuie întotdeauna s-o avem în vedere. Se întâmplă în lucrarea preotului să existe câteva greșeli serioase pe care el nu le-a sesizat la timp. Pentru aceasta este nevoie ca necontenit să ia aminte la sine însuși și la roadele muncii sale: a semănat grâu, dar ce-a răsărit? Poate că au răsărit doar mărăcini. Merită să te mai ocupi cu o astfel de îndeletnicire?

Privind înapoi la lucrarea sa, preotul zilelor noastre vede, cel mai adesea, un tablou întristător... Există și lucruri bune, ce e drept. Cunosc mulți preoți râvnitori; iar roadele lor bogate sunt evidente. Ei au reușit să adune mulți oameni, să creeze comunități puternice; iar în aceste comunități au venit ori vin mulți oameni la credință. Copiii cresc în biserică, se zidesc noi biserici, parohii, se deschid școli. Aceste comunități acționează cu siguranță asupra vieții și societății, cât și asupra Bisericii. În afară de rezultatul social, pe care-l vedem acum, care este material și sufletesc, există și un rezultat duhovnicesc. Ce se întâmplă însă în Biserică? Vedem că bisericile în cea mai mare parte se umplu necontenit. Se deschid noi biserici, se restaurează cele vechi.

Cine sunt cei care vin la biserică? Credincioșii ortodocși; aceștia se împărtășesc des, caută, de asemenea, să se mărturisească cât mai des...

Însă ce este mult întristător în viața Bisericii noastre este faptul că poți vedea venind la biserică oameni de un anumit nivel, care însă, la un moment dat, se opresc și nu mai pot să meargă mai departe. Iar nivelul la care s-au oprit nu este chiar așa de înalt. De obicei, acesta este nivelul oamenilor care nu săvârșesc păcate de moarte, nu desfrânează, nu beau, nu fură, nu practică magia, nu-și bat părinții, nu înjură, poate chiar nu fumează. Se împărtășesc des, însă dacă iei aminte la ei, nu vei vedea vreun om care să sporească, care să meargă din putere în putere, care să se apropie de Hristos. Au terminat doar începutul lucrării, ceva pregătitor...

Întristător este faptul că adevăratele roade nu se văd. Oare nu toți creștinii, nu toți oamenii sunt chemați către sfințenie? Altfel spus, toți cei care vin la biserică și încep să ducă o viață bisericească trebuie să devină treptat oameni duhovnicești – drepți, sfinți. Însă nu se întâmplă aproape deloc una ca aceasta. De aici rezultă că viața noastră bisericească și lucrarea păstorului nu pot să treacă peste o ștachetă mai înaltă. Această ștachetă se arată de nedepășit pentru cei mai mulți dintre noi.

Am putea face următoarea comparație: Un grup de turiști se cațără, din ce în ce mai sus, pe un munte. La început sunt potecile de munte, minunatele trecători, florile... iar mai departe, dacă privești, poienile alpine; pădurea dispare. Încă și mai sus, dacă reușești să urci, dai de locuri răcoroase, în care nu mai crește vegetație abundentă, ci doar jnepeni de munte, iarbă; se văd înălțimile înzăpezite ale muntelui acoperit de ghețari. Din acești ghețari curg pâraiașe. Ajungi până în locul unde se poate afla – în mod obișnuit – un refugiu, însă dincolo de el vei păși pe zăpadă, va trebui să te cațări pe ghețari. Pentru aceasta îți trebuie un echipament special: bocanci, târnăcop, frânghie, iar instructorul se cere să fie un altul, nu un turist, ci un alpinist. De aceea, în fața *Rubiconului,* turiștii se opresc, nu mai continuă drumul. Din acest punct totul devine periculos. Acolo este un alt fel de urcuș. Plimbările turiștilor iau sfârșit, de obicei, la acest nivel. Până la înălțimea de 2500 de metri, să spunem, până la 3000 de metri, turistul poate ajunge. Dar la înălțimea de 4000 de metri nu te mai poți cățăra în acest mod dacă nu ești alpinist. Acolo nu îți este permis; iar dacă pornești de unul singur, vei pieri.

Un lucru asemănător vedem și în viața bisericească. Omul ajunge până la o anumi-

tă înălțime. Până acolo, noi aproape că alergăm, ne cățărăm, ne ostenim, facem ceva, zidim. Totul până la hotar. Dar dincolo de aceasta? Noi nu știm cum trebuie să viețuim mai departe. Și se vădește că instructorii ori conducătorii care știu cum trebuie să se viețuiască mai departe au dispărut practic. Și chiar dacă îi aflăm, îi putem număra pe degete; lângă ei nu ai putea să te vatămi. Așa sunt binecuvântații stareți pe care îi mai avem; însă noi nu mai aflăm trei asemenea oameni în întreaga Rusie. Părinții destoinici, duhovnicii, au fost până aici, însă de aici încolo, nu. La rugăciunea inimii aceștia nu pot să te povățuiască, căci nici ei nu se roagă; lucrează ca zidari, învățători și nu știu ce altceva, însă nu se roagă, nu au vreme pentru rugăciune. Nu pot să te povățuiască să-ți birui patimile tale cu adevărat până la capăt; nu pot să te povățuiască să trăiești în prezența lui Dumnezeu, să viețuiești după voia lui Dumnezeu. Nu pot să audă această voie.

Și ne facem atunci părtași la un simțământ întristător și amar, de limitare. Omul care a încercat să ducă o viață duhovnicească cunoaște cu siguranță acest simțământ. Această pregustare a „falimentului". Rezultă că nimic nu poți, nu știi, te-ai umflat doar în pene, ai dorit... Însă pe de-a-ntregul nu ai reușit nimic.

Există oare vreo ieșire? Putem oare să nădăjduim în ceva? Răspunsul trebuie să fie obiectiv și cinstit: nădejdea nu e prea mare. Trebuie să recunoaștem că am ajuns în acea epocă a istoriei Bisericii când multe lucruri au devenit cu neputință, deosebit de grele, multe nevoințe s-au îndepărtat de noi, au devenit de neconceput astăzi. Desigur, vă amintiți ce se spune despre vremurile de pe urmă: într-atât va fi nevoința, încât un om doar să cheme numele Domnului și se va mântui. Nimic altceva nu se cere, doar să chemi în acel înfricoșător ceas numele lui Dumnezeu și te vei mântui, ținând seama de strâmtorările vremurilor.

Fiecare timp și-a avut nivelul lui de nevoință și realizările lui duhovnicești. Domnul poate nu ne va aduce nici o vină că nu am ajuns până la acele înălțimi, până la dreptatea și sfințenia sfinților de odinioară. Însă și de la noi, ca și de la aceștia, se va cere unul și același lucru – nevoința. Desigur, nevoința noastră nu este atât de plină de roade ca a acelora. Când Sfântul Serafim s-a nevoit în pădurile Sarovului, el a ajuns la o mare desăvârșire, la înălțimea sfințeniei. Dar când în aceleași păduri erau închiși în lagăre preoți și episcopi, aceștia nu au mai fost împodobiți cu o astfel de desăvârșire, cu darul vederii înainte, cu minuni, însă ostenelile lor nu au fost nicicum mai prejos. Aici este vorba de o altă nevoință, altele

fiind roadele acestei nevoințe. Iar Domnul va schimba nevoința lor în sfințenie.

Cunoașteți că poporul spune: „Tu îți faci munca, iar dacă nu poți ceva, îngerul te va ajuta, dacă, într-adevăr, te silești cu toate puterile tale". Când omul se nevoiește, trăiește în multe osteneli, atunci constrângerile lui coboară. Se lasă „ștacheta" mai jos. Domnul cu harul Său împlinește, independent de om, tot ceea ce îi este lui de trebuință. Tot ceea ce preotul nu poate să dea va adăuga Dumnezeu, dacă omul se silește cu adevărat, dacă trăiește întru nevoință.

Foarte adesea se întâmplă însă ca fiii duhovnicești să înceapă să fie dezamăgiți; ei nu mai pot și nu mai doresc să viețuiască în nevoință. Nu mai caută viața duhovnicească, ostenelile duhovnicești, ci doar confortul, doar osebite relații, pe picior de egalitate. Încetează să mai caute smerenia, ascultarea și încep să ceară de la duhovnicul lor să-i înțeleagă, să le acorde timp, să-i asculte, să vorbească cu ei la nesfârșit, să se raporteze într-un mod particular la ei; încep să se poarte cu necuviință, să li se adreseze cu îndrăzneală duhovnicilor lor. În zilele noastre, aceasta se întâmplă foarte, foarte adesea.

Iată, în acest caz preotul trebuie să anticipeze și să admită cu toată răspunderea că nu a reușit nimic important, că nu a obținut

prin ei nimic şi să le spună cu îndrăzneală acestor fii duhovnicești, încredinţaţi lui:

– Nu este cazul să ne înșelăm unii pe alții. Dacă nu dorești una ca aceasta, mergi oriunde altundeva. Asta este situația. De ce să ne jucăm de-a ascultarea, de-a raporturile foarte osebite? Pentru ce una ca aceasta?

Este mult mai bine, mult mai cinstit așa. De obicei, preotul ajunge în cele din urmă aici. El începe să îndepărteze aceste relații neroditoare, care lasă doar amărăciune în suflet. Tocmai de aceea vedem adesea astăzi mulți preoți buni, în vârstă, care aproape că nu mai au fii duhovnicești. Odinioară aveau o întreagă parohie, iar acum, la anii bătrâneții, aproape nu a mai rămas nimic. Poate să aibă doar doi-trei, poate cinci. De ce? Pentru că un astfel de duhovnic nu mai are puteri ca să mărturisească la nesfârșit și să poarte discuții. El nu mai prezintă de mult interes pentru fiii lui duhovnicești. Iar oamenii care într-adevăr caută să-l asculte, care-i sunt credincioși, sunt foarte puțini. Poate comunitatea aceasta număra înainte 500 de oameni, iar acum au rămas doar cinci. Restul s-au răspândit care încotro.

Oamenii care caută într-adevăr nevoința vieții duhovnicești sunt foarte puțini. Mulți caută doar viața sufletească, confortul sufletesc, legăturile sufletești, viața pământească, nu pe cea cerească; nu doresc

să se elibereze de patimi, nu doresc să se lepede de voia lor, nu doresc să jertfească nimic de la ei.

Oamenii care caută să se lepede de voia lor, să devină ascultători, care caută voia lui Dumnezeu sunt foarte puțini. Tocmai de aceea preotul nu trebuie să îngăduie să fie dus în rătăcire. Iată, munca este în toi, totul viază, totul crește, se construiesc biserici, totul parcă înflorește și se leagă; el primește grade bisericești, este înălțat în treaptă. Totul pare minunat, extraordinar. Poate să creadă că totul este, într-adevăr, minunat. Însă orice păstor este dator să ia aminte că minunat este doar atunci când el se apropie de Dumnezeu, și turma lui, de asemenea, merge către Dumnezeu, către viața duhovnicească, către viața harică. Doar atunci este minunat, când din ce în ce mai bine se slujește Sfânta Liturghie, când în conștiință și în suflet strălucește lumina harică, când au tot mai puțină importanță bunurile materiale, asemenea și realizările pământești și decorațiile. Acestea el le socotește ca nimic, dacă se atinge de viața harică, de viețuirea cea după Dumnezeu. Dacă începe să trăiască în acest chip, atunci în jurul lui, treptat, se vor aduna fii duhovnicești cu aceleași convingeri ca ale sale. Dar dacă pe capul lui se adună atâtea griji lumești, atunci și fiii săi vor fi la fel – pământești, nu duhovnicești.

Mai mult decât orice, preotul trebuie să se teamă de substitute. Căci surogatele, înlocuirea celor sfinte, poartă în sine duhul lui antihrist, nu duhul lui Hristos.

El trebuie să ia aminte: se află pe calea cea dreaptă, nu a uitat oare unicul scop al credinței? Merge el oare la Hristos și este gata să jertfească totul ca să rămână cu Hristos? Și trebuie să admită cu îndrăzneală că în foarte mică măsură se întâmplă aceasta, și puțini dintre aceia care îl urmează au reușit; puțini sunt adevărații lui fii duhovnicești. Iar când se ocupă de o activitate atât de complexă – și de binefaceri, și de propovăduire, și de organizare, și de zidire, și, pur și simplu, de o mulțime de alte treburi, și de slujbe – preotul trebuie să ia aminte la *unica trebuință,* cea mai de căpătâi, care nicicând nu poate să fie jertfită, îngrădită. Aceasta este viața autentică întru Dumnezeu, viața harică. În absența vieții harice, totul rămâne fără nici o valoare, fără nici un sens, obținându-se un rezultat contrar celui așteptat.

Cuprins

DIFUZARE:
S.C. Supergraph S.R.L.
Str. Ion Minulescu nr. 36, sector 3,
031216, Bucureşti
Tel.: 021-320.61.19; fax: 021-319.10.84
e-mail: contact@supergraph.ro
www.librariasophia.ro
www.sophia.ro

Tiparul executat la *S.C. LUMINA TIPO s.r.l.*
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
tel./fax 021.211.32.60; tel. 021.212.29.27
E-mail: office@luminatipo.com
www.luminatipo.com

Ca duhovnic, trebuie multă înţelepciune, răbdare, dragoste, osteneală, ca să nu cazi în prizonieratul relaţiilor sufleteşti, pe nimeni să nu înşeli, să nu îndrumi greşit, să nu tolerezi înşelarea de sine, să nu sminteşti vreun om, încât el să plece deznădăjduit şi să nu se mai întoarcă niciodată la Biserică. Duhovnicul trebuie să se roage, să aibă compătimire, să fie cu dragoste, să ierte, să fie îngăduitor, să rabde. Rolul duhovnicului, al preotului, este unul cheie, iar răspunderea lui este imensă.

Un preot, un duhovnic, nu trebuie nicicum să devină prizonier. El trebuie să fie liber, să fie rob al lui Dumnezeu şi nu al altcuiva. Trebuie să aibă conştiinţa liberă, trebuie să spună întotdeauna ce gândeşte şi să facă întocmai ceea ce îi dictează conştiinţa. Nu trebuie să viclenească ori să fie făţarnic. De aceea se leagă de el multe inimi de copii şi de vârstnici. De asemenea, trebuie întotdeauna, cu toată sinceritatea, cu toată înflăcărarea inimii lui, să răspundă la întrebările care se ridică, la nevoile duhovniceşti ce-i stau înainte. Trebuie să audă şi să simtă inima tulburată a copilului ori a tânărului şi să afle modul cel mai adecvat de a da un răspuns, de a întinde o mână, de a ajuta. Iar aceasta niciodată nu trebuie să fie un act formal. Vai preotului care nu înţelege acest lucru!

editura Σοφία

